

Demokratiopinioner

Henrik Oscarsson

Demokratiutredningens skrift nr 26

Förord

Den svenska demokratin befinner sig inte i akut kris så länge vi ser till medborgarnas resurser att delta och engagera sig i det politiska livet. /.../ Den svenska partidemokratins kris är emellertid mycket väl-dokumenterad.

Så sammanfattade författaren till den här småskriften ett seminarium som Demokratiutredningen höll på temat Det unga medborgarskapet (SOU 1998:202, s. 27 f.).

I den här småskriften går han vidare och undersöker vad medborgarna anser om en del av de förslag som har lanserats för att fördjupa den svenska folkstyrelsen.

Ledamöterna i kommittén har inte tagit ställning till författarens bedömningar.

Erik Amnå
Huvudsekreterare

Innehåll

1	Elitdemokrati eller folkdemokrati	7
1.1	Förändrade spelregler.....	8
1.2	Demokratiutredningens frågeserie.....	10
1.3	Svåra frågor?	12
1.4	Disposition.....	13
2	Svenska folkets åsikter om förändringar av demokratin ..	14
2.1	Åsikter om demokratiförslagen bland partiernas sympatisörer	18
2.2	Åsiktsrepresentativitet.....	21
2.3	Åsikter om skilda valdagar	25
2.4	Åsikter om expertöverlåtelse.....	31
2.5	Åsikter om att sänka rösträttsåldern	35
2.6	Åsikter om nationella och kommunala folkomröstningar	40
3	Svenska folkets demokratiideologier	43
4	Avslutande diskussion.....	54
	Referenser	57

Demokratiopinioner

Henrik Oscarsson, Göteborg

1 Elitdemokrati eller folkdemokrati?

Under den svenska demokratins förhistoria fanns en utbredd oro för effekterna av att lämna över politisk makt och inflytande till den stora oberäkneliga massan. Att det lättmanipulerade och okunniga folket skulle ges mer direkt inflytande över rikets styrelse var de konservativas skräckscenario. Massdemokratins fälor omhulldes av uttalade motståndare till allmän rösträtt och sedermera också av motståndare till den kvinnliga rösträtten. Ett alltför stort folkinflytande skulle leda till stor instabilitet i det politiska systemet och social oro i samhället.

I dag är hotbilder av det slaget främmande fåglar. Demokrati-debatten förs i andra ordalag i seklets slut än i dess början. Men debatten om folkstyrets utvidgning och utformning är alltför levande, även om den numera förs kring frågor som i historiskt ljus måste betraktas som ett slags demokratins 'lyx'-frågor. Frågorna faller många gånger tillbaka på den klassiska motsättningen mellan en folkligt förankrad deltagardemokrati och en effektiv representationsdemokrati.

Den moderna svenska demokratin vill förbättra sig själv, dels genom att stärka medborgarnas direkta inflytande på det demokratiska beslutsfattandet, dels genom att åstadkomma ett mer effektivt och upplyst beslutsfattande. För att garantera systemets fortsatta legitimitet är det nödvändigt att de alltmer kunniga och självständiga medborgarna känner större delaktighet i politiken, särskilt i en tid då traditionella band mellan partier och väljare eroderar. Samtidigt behöver beslutsprocesser effektiviseras för att möta en högre förändringstakt, framför allt på det ekonomiska

området. Europeisk integration och nya typer av överstatligt samarbete nödvändiggör snabbare och mer responsiva demokratiska beslutsformer. Skilda prioriteringar när det gäller att tillgodose båda typerna av demokratiförbättringar synliggör från tid till annan ideologiska och partipolitiska skillnader i synen på folkstyret.

Syftet med den här studien är att undersöka medborgarnas åsikter om ett antal aktuella frågor som rör den svenska demokratin framtida utformning. Vilka förslag till förändringar av den svenska demokratin är populära och impopulära bland svenska folket? Formar medborgarnas åsikter om sådana demokratiförslag – som till exempel att sänka rösträttsåldern, att anordna fler folkomröstningar och att minska antalet riksdagsledamöter – någon sammanhållen underliggande ideologisk konfliktdimension?

1.1 Förändrade spelregler

Flera omfattande förändringar av spelreglerna i den svenska demokratin har ägt rum under den senaste tioårsperioden. Efter 1994 års val förlängdes mandatperioderna från tre till fyra år. Vårt EU-medlemskap gav nya möjligheter till medborgerligt politiskt deltagande genom Europaparlamentsvalen. Efter en provomgång i samband med 1994 års riksdagsval sattes det nya personvalssystemet i full skala i samband med Europaparlamentsvalet 1995 och begick riksdagsvalspremiär 1998.

Som om inte detta var nog har ytterligare förslag på förändringar av vallagar och spelregler ventilerats i debatter, motioner, yrkanden och utredningar under 1990-talet. Hit hör förslag om att förändra folkomröstningsinstitutet, sänka rösträttsåldern till 16 år, flytta valdagen till våren, minska antalet riksdagsledamöter och förstärka medborgarnas möjligheter att delta aktivt i lokalt beslutsfattande genom motions- och remissrätt. Det förändringsförslag som hittills har vunnit störst parlamentariskt stöd och som sannolikt ligger närmast ett avgörande är förslaget att införa skilda valdagar i Sverige.

Floran av förändringsförslag finner av allt att döma sin näring i en genuin omsorg om det svenska folkstyret. I stort sett samtliga

förslag förs fram som botemedel mot försvagade band mellan väljare och partier, mot minskande intresse för partipolitiskt arbete och mot växande misstro mot politiska institutioner och representanter. Personvalsreformen och förslagen om rösträttens utvidgande och större inslag av lokal- och direktdemokrati syftar till att flytta politiken och dess representanter närmare medborgarna. Därmed kan ansvarsutkrävandet bli mer tydligt och nya förtroendeband skapas mellan väljare och valda. De svenska medborgarna – som sannolikt är mer intresserade av och mer välinformerade om politiska frågor än någonsin – behöver nya former och kanaler för sitt politiska engagemang.

Demokratiförändringsförslagen leder utvecklingen i två riktningar samtidigt. För den lokala demokratin gäller önskemålen ett *ökat* medborgarinflytande genom till exempel fler kommunala folkomröstningar, införande av medborgarremisser, sänkt rösträttsålder i kommunvalen och inrättande av ungdomsråd. Förslaget om skilda valdagar motiveras ofta med ett önskemål om att rikta mer uppmärksamhet till kommunpolitiken för att därigenom stärka den lokala demokratin.

Besluten att förlänga mandatperioden till fyra år och att ge riksbanken en oberoende ställning som expertinstans är exempel på förändringar som leder till *mindre* direkt folkligt inflytande. I det förstnämnda fallet inskränks medborgarnas möjligheter att utkräva ansvar från sina valda representanter, helt enkelt eftersom tiden mellan valen utsträcks. I det sistnämnda fallet handlar det om ett totalt avhändande av demokratiskt inflytande över viktiga delar av ränte- och valutapolitiken; politikerna önskar i stället att oberoende experter utformar denna politik. Det svenska EU-medlemskapet har också, åtminstone när det gäller vissa politikområden, inneburit en utveckling mot *mindre* folkligt inflytande på politiken.

Debatten om graden av folkligt inflytande på demokratiskt beslutsfattande pågår framför allt på elitnivå – bland en engagerad allmänhet, bland politiker i riksdagen och i det offentliga samtalet. Frågorna om den framtida utvecklingen av demokratin i Sverige befinner sig inte särskilt högt upp på medias dagordning och har ännu inte blivit föremål för partikonkurrens på väljararenan. Med

den här rapporten hoppas jag kunna öka uppmärksamheten för och initiera en fördjupad debatt kring framtida förändringar av spelreglerna i den svenska demokratin.

1.2 Demokratiutredningens frågeserie

I juni 1998 fick jag Demokratiutredningens uppdrag att utveckla en frågeserie som syftade till att fånga medborgarnas åsikter om de förändringsförslag som för närvarande har stor aktualitet i offentliga debatter och utredningar.

Bakgrunden till uppdraget är att det tidigare har genomförts mycket få undersökningar av hur starkt folkligt stöd olika förändringsförslag egentligen har. En studie av svenska folkets attityder till de olika förslagen bedömdes ha stor samhällsrelevans och kunde också tjäna som underlag för framtida utredningar, debatter och beslutsfattande. Den här skriften utgör huvudrapporten från denna undersökning.

Frågeserien består i första hand av aktuella förslag som berör konflikten om storleken på och omfattningen av folkopinionens direkta inflytande på demokratiskt beslutsfattande (se figur 1). Några av förslagen innebär *utvidgningar* av det folkliga inflytandet, såsom att sänka fyraprocentspärren, införa medborgarremisser, anordna fler folkomröstningar och sänka rösträttsåldern till 16 år. Andra förslag innebär i stället *begränsningar* av det folkliga inflytandet över beslutsfattandet, såsom att överlåta viktiga beslut till experter, förbjuda opinionsundersökningar i samband med valen och minska antalet riksdagsledamöter.

Vi ville också använda frågeinstrument som använts tidigare för att kunna följa utvecklingen i folkopinionen över tid. Frågorna om att "anordna fler kommunala folkomröstningar", "sänka fyraprocentspärren till riksdagen" och "införa könskvotering till styrelser och nämnder" har förekommit i flera tidigare undersökningar.

Vid sidan av frågeserien förekommer i resultatredovisningarna två ytterligare enkätfrågor som ställdes inom ramen för samma undersökning. Hit hör förslagen om att "minska löner och ersätt-

ningar för heltidspolitiker” och ”begränsa riksdagsledamöternas mandatperiod till maximalt åtta år”. Det är frågor som från början ställdes i annat syfte men som ändå berör vårt övergripande tema om demokratiförändringar.

Figur 1. Demokratiutredningens frågeserie i 1998 års SOM-undersökning

I debatten om demokratin i Sverige diskuteras olika förslag till förändringar. Vad tycker Du om följande förslag

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag
Sänka rösträttsåldern till 16 år	☐	☐	☐	☐	☐
Kräva att partier och kandidater redovisar varifrån de erhåller kampanjbidrag	☐	☐	☐	☐	☐
Minska antalet riksdagsledamöter	☐	☐	☐	☐	☐
Alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter	☐	☐	☐	☐	☐
Sänka fyraprocentsspärren till riksdagen	☐	☐	☐	☐	☐
Genomföra fler kommunala folkomröstningar	☐	☐	☐	☐	☐
Införa könskvotering till offentliga styrelser och nämnder	☐	☐	☐	☐	☐
Ge alla medborgare möjlighet att skriftligen reagera på politikernas förslag innan beslut fattas (s.k. medborgarremiss)	☐	☐	☐	☐	☐
Förbjuda publicerandet av opinionsundersökningar under veckan före valet	☐	☐	☐	☐	☐
Anordna kommun- och riksdagsval vid olika tidpunkter	☐	☐	☐	☐	☐

Kommentar: Figuren visar hur Demokratiutredningens frågeserie presenterades för svarspersonerna i 1998 års SOM-undersökning.

Frågeserien ställdes inom ramen för SOM-institutets årliga riksrepresentativa postenkätundersökningar.¹ Huvuddelen av undersökningsmaterialet samlades in i oktober och november 1998. I jämförelse med andra alternativ är ett deltagande i SOM-institutets undersökningar ett billigt och snabbt sätt att genomföra opinionsundersökningar. Beställaren har tillgång till SOM-institutets samlade erfarenhet när det gäller att utforma frågetexter, frågeformuleringar och svarsalternativ. 1998 års SOM-undersökning hade i internationell jämförelse hög svarsfrekvens (68 procent).

1.3 Svåra frågor?

Hur fruktbart är det egentligen att ställa medborgare inför spörsmål av konstitutionell natur? Förändringsförslagen berör komplicerade och mångdimensionella problematiker. Konsekvenserna av att faktiskt genomföra dem är svåra att överblicka också för de mest insatta politikerna och experterna. Flera av förslagen har ännu inte blivit föremål för någon grundlig utredning och heller inte nått sin slutliga konkreta utformning.

Vi har således att göra med opinionsyttringar i relativt komplicerade frågor som medborgarna sannolikt inte går omkring och funderar över varje dag. Vi kan därför anta att det för demokrati-förändringsförslagen inte sker en ständig uppdatering av medborgerliga preferenser, såsom vi tror är fallet för andra politiska objekt som exempelvis partier eller partiledare. Även om med-

¹ SOM-institutet (Samhälle, Opinion, Massmedia) är ett samarbete mellan Institutionen för journalistik och masskommunikation, Statsvetenskapliga institutionen och Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet. SOM-institutet startades 1986 och leds av Sören Holmberg, Lennart Nilsson och Lennart Weibull. 1998 års SOM-undersökning genomfördes i samarbete med Sifo, som ombesörjde urvalsdragning, utskick av formulär och påminnelser, telefonuppföljning samt datauppläggning. Undersökningen gick i fält 13 oktober och stängde 28 januari 1999. Internetadressen till SOM-institutet är <http://www.som.gu.se>. Samtliga SOM-undersökningar finns arkiverade och dokumenterade på Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD): <http://www.ssd.gu.se>.

borgarna begriper vad förslagen handlar om kan vi utgå ifrån att medborgarnas sakkunskaper är små. Det finns skäl att tro att medborgarnas åsikter om demokratiförslagen i hög utsträckning genereras i det ögonblick svarspersonerna konfronteras med de olika förslagen.

Situationen är förstås inte unik. Merparten av de opinionsyttringar som samlas in med hjälp av opinionsundersökningar är av samma karaktär. Det kan inte nog understrykas att resultat från enstaka mätningar av opinioner i enstaka frågor alltid bör tolkas med stor försiktighet. Det vetenskapliga värdet av undersökningarna ökar först då lämpliga jämförelsepunkter presenteras, såsom opinionsförändringar över tid eller skillnader mellan olika grupper.

Och även om människors åsikter produceras i samma ögonblick som de konfronteras med frågorna ligger opinionsforskarens intresse i att söka rekonstruera de processer som i så fall producerar dessa responser. Då studeras i allmänhet många svar samtidigt för att utreda huruvida svaren på frågorna kan ha producerats under ledning av någon generell princip eller ideologi.

Trots att frågeställningarna är svåra är det ändå rimligt att genomföra opinionsundersökningar av det här slaget. Svarsmönstrets karaktär brukar kunna avslöja hur pass utvecklade medborgarnas åsikter är i frågor av det här slaget. Och med tanke på att många av de förändringsförslag som i dag växer sig populära bland politikerna faktiskt innebär rejält ökade krav på medborgarna – såsom till exempel fler folkomröstningar, införande av medborgarremisser och skilda valdagar – förefaller det ändå inte helt orimligt att anförtro medborgarna att säga sin mening också om förändringar av demokratins spelregler.

1.4 Disposition

Den här rapporten är organiserad i enlighet med studiens två huvudfrågeställningar. Den första frågeställningen är av det beskrivande slaget och gäller svenskarnas åsikter om de olika förslagen på förändringar i demokratin: Vilka av förslagen är mest

populära bland medborgarna? Vilka befolkningsgrupper är positiva till förslag som innebär större inslag av direktdemokrati? Och vilka grupper gillar förslagen att effektivisera beslutsfattandet genom att överlåta viktiga frågor till experter och minska folkopinionens direkta påverkan på politiken? I den här delen har vi även möjlighet att göra en jämförelse av medborgarnas och riksdagskandidaternas åsikter i demokratifrågor.

Den andra frågeställningen är mer analytisk och gäller hur och i vilken utsträckning medborgarnas åsikter i demokratifrågor hänger samman: Kan åsikterna om de olika förändringsförslagen ha formats av en och samma underliggande konfliktdimension? Finns det någon sammanhållen demokratiideologisk konfliktdimension bland medborgarna?

2 Svenska folkets åsikter om förändringar av demokratin

Konflikten mellan ett effektivt och direktdemokratiskt beslutsfattande är lika gammal som demokratin själv. Konflikten initierades i det ögonblick man upptäckte att den direkta torgdemokratin inte skulle kunna fungera effektivt om inte demos valde *representanter*. Om alla deltog i varje beslut skulle beslutsprocessen ta för lång tid – demokratins medborgare skulle inte hinna med något annat än att informera sig om politiska frågor och utöva handuppräckning. Deltagardemokratin står på det här sättet i ständig konflikt med den representativa demokratin. Hur mycket och vad av allt som berör demos bör delegeras till valda representanter?

Vill svenska folket verkligen ha större inslag av direktdemokrati? Eller vill de hellre överlämna mer makt och inflytande till kunniga experter? Vill de utvidga folkopinionens påverkan genom att sänka rösträttsåldern eller sänka fyraprocentsspärren till riksdagen? Eller ser de hellre att antalet riksdagsledamöter minskar och att man förbjuder publicerande av opinionsundersökningar under veckan före valen?

Tabell 1 sammanfattar svenska folkets åsikter om olika förslag om att förändra demokratin. Förslagen har rangordnats efter hur

populära de är bland medborgarna. De mest populära förslagen återfinns överst och de mest impopulära nederst i tabellen.²

Resultaten visar att finns en övervikt för positiva attityder till nio av de tretton förändringsförslagen (se tabell 1). De flesta förslagen om förändringar tycks alltså falla de flesta medborgare i smaken.

² Man bör vara försiktig vid direkta jämförelser av populariteten hos de olika förändringsförslagen. Precis som för alla opinionsundersökningar beror enskilda nivåskattningar av opinioner på en rad faktorer som inte är möjliga att hålla under kontroll i enstaka undersökningar. Faktorer som layout, exakt frågeformulering, svarsalternativens utformning och ordningsföljd, vilka typer av frågor som har ställts tidigare i postenkäten och i vilken ordningsföljd de olika demokratiförslagen presenteras kan ha stora effekter på nivåskattningarna (se t.ex. Schuman & Presser 1996).

Tabell 1. Svenska folkets åsikter om förändringar av den svenska demokratin, 1998 (procent, opinionsbalansmätt)

	++	+	o	-	--	summa procent	balans
kräva att partier och kandidater redovisar varifrån de erhåller kampanjbidrag	32	37	24	5	2	100	+62
minska löner och ersättningar till heltidspolitiker	38	26	22	11	3	100	+50
Begränsa riksdagsledamöternas mandatperiod till maximalt åtta år	27	31	29	10	3	100	+45
alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter	20	32	25	15	8	100	+29
minska antalet riksdagsledamöter	17	24	41	13	5	100	+23
ge alla medborgare möjlighet att skriftligen reagera på politikernas förslag innan beslut fattas (s.k. medborgarremiss)	17	28	31	15	9	100	+21
förbjuda publicerandet av opinionsundersökningar under veckan före valet	19	21	38	12	10	100	+18
Genomföra fler nationella folkomröstningar	12	27	38	15	8	100	+16
Genomföra fler kommunala folkomröstningar	11	29	35	16	9	100	+15
anordna kommun- och riksdagsval vid olika tidpunkter	12	16	34	19	19	100	-10
införa könskvotering till styrelser och nämnder	6	13	35	23	23	100	-27
sänka fyraprocentsspärren till riksdagen	4	7	29	28	32	100	-49
sänka rösträtten till 16 år	2	7	14	33	44	100	-68

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1998 års SOM-undersökning från SOM-institutet vid Göteborgs universitet och bygger på omkring 1 700 svarspersoner. Förslagen är rangordnade efter graden av popularitet. De fem svarsalternativ som erbjuds var ++ = "mycket bra förslag", + = "ganska bra förslag", o = "varken bra eller dåligt förslag", - = "ganska dåligt förslag", -- = "mycket dåligt förslag". Opinionsbalansmättet visar andelen positiva till förslaget minus andelen negativa till förslaget. Positiva opinionsbalansmätt visar övervikt för andelen positiva och negativa opinionsbalansmätt visar övervikt för andelen negativa.

Till de mest populära förslagen hör förslagen att låta partier och kandidater redovisa varifrån de erhåller kampanjbidrag (balansmätt +62), att minska löner och ersättningar för politiker (+50) och att begränsa riksdagsledamöternas mandatperiod till åtta år (+45). Samtliga av de tre mest populära förslagen är frågor där svaren sannolikt är färgade av den brist på tilltro till politiker och politiska institutioner som vi vet är utbredd bland medborgarna: Medborgare som saknar förtroende för politiker, kandidater och riksdagsmän tycker bra om förslag som går ut på att ställa högre krav på

eller begränsa förmåner. Analyser längre fram i rapporten kommer att kunna utreda huruvida det verkligen förhåller sig så.

Bland svenskarna råder klar övervikt av positiva attityder också till förslagen om att överlåta viktiga beslut till experter (+29) och att minska antalet riksdagsledamöter (+23) – förslag som *minskar* det folkliga deltagandet och inflytandet i politiken. Färre riksdagsledamöter kan visserligen innebära en effektivisering men innebär framför allt sämre regional representation. Att överlåta mer makt och inflytande från folkrepresentanter till experter av olika slag är ett steg bort från större folkligt deltagande.

De i särklass minst populära förslagen bland medborgarna är att sänka fyraprocentsspärren till riksdagen och att sänka rösträttsåldern till 16 år (balansmått –49 respektive –68). Båda förslagen innebär en *utvidgning* av folkligt inflytande/påverkan i politiken. En sänkt riksdagsspärr gör det exempelvis enklare för små partier att vinna riksdagsrepresentation och en sänkning av rösträttsåldern innebär en utvidgning av medborgarnas rösträtt.

Resultaten ger alltså en något överraskande bild av svenska folkets demokratiopinioner. Förslag om att begränsa folkligt inflytande och påverkan är mer populära bland medborgarna än förslag som innebär ett större folkligt direkt deltagande i den demokratiska beslutsprocessen.

Noterbart är att en relativt stor andel av svarspersonerna, omkring fyrtio procent, har valt att använda det neutrala svarsalternativet för förslagen om kommunala och nationella folkomröstningar, förbjuda publicerande av opinionsundersökningar och minska antalet riksdagsledamöter. De skulle kunna betyda att många medborgare känner sig osäkra om hur de själva ställer sig till olika förslag. Det är förstås svårt att direkt avgöra huruvida en neutral attityd är ett utslag av stor villrådighet, bristande kunskaper eller en åsikt om att frågan inte är särskilt viktig. Vi kan dock konstatera att när det gäller andelen neutrala svar skiljer sig inte demokratifrågorna mycket från liknande frågor om andra politikområden. Analyser längre fram kommer att ge bättre svar på hur god 'kvalitén' på medborgarnas responser är – det vill säga i vilken utsträckning demokratiopinionerna bildar tydliga svarsmönster.

2.1 Åsikter om demokratiförslagen bland partiernas sympatisörer

Det partiideologiska landskapet för flera av demokratifrågorna har i viss mån följt den etablerade vänster-högerdimensionen under 1990-talet. I riksdagsdebatten om olika demokratiförändringar har vänsterpartiet och miljöpartiet exempelvis varit de varmaste anhängarna av ökade inslag av direktdemokrati och sänkt rösträttsålder. Förslaget att minska antalet riksdagsledamöter i riksdagen har gång på gång framförts av moderata representanter. Frågan är i vilken utsträckning det är möjligt att återfinna ett motsvarande partimönster bland medborgarna? Hur stora är i så fall skillnaderna mellan partierna – finns det någon grogrund för hårdare partimot-sättningar i demokratifrågor?

En undersökning av vad de olika partiernas sympatisörer tycker om de olika demokratiförslagen visar att sambanden mellan partisympati och demokratiåsikter generellt sett är mycket svaga (se tabell 2). Några starka partiideologiska skillnader i synen på demokrati återfinns alltså *inte* på medborgarnivån. Skillnaderna mellan partiernas sympatisörer är inte i närheten av att vara så stora som när det gäller några av de mer etablerade partikonflikterna såsom vänster-högerdimensionen, EU-dimensionen eller den kristna traditionalismdimensionen (jfr Oscarsson 1998).

Det förslag som bäst diskriminerar mellan de olika grupperna av partisympatisörer är frågan om könskvotering i styrelser och nämnder ($\eta = .27$), som inte omedelbart har att göra med konflikten mellan effektivitet och folklig förankring. Sambandsmått i tabell 2 kan jämföras med den i särklass starkaste förklaringsfaktorn på partisympati – nämligen medborgarnas subjektiva vänster-högerplaceringar – som i motsvarande analyser brukar generera sambandsmått i storleksordningen $\eta = .70$.

De skillnader som finns mellan olika grupper av partisympatisörer följer i vissa fall ett vänster-högermonster. Förslagen om ökad direktdemokrati vinner starkast stöd bland vänsterpartiets och miljöpartiets sympatisörer. De grupperna är mest positiva till att genomföra fler folkomröstningar och ge medborgare möjlighet att inkomma med medborgarremisser. Även när det gäller förslaget

om att sänka rösträttsåldern skiljer v- och mp-sympatisörerna ut sig som de minst negativa (14 respektive 15 procent).

Förslagen om att alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter och att minska antalet riksdagsledamöter – två förslag som i olika avseenden leder till *minskat* folkligt deltagande – är mest populära bland kristdemokraternas och moderaternas sympatisörer. Förslaget att överlåta beslut till experter anses som mycket eller ganska bra bland 59 respektive 60 procent av kd- och m-sympatisörerna. Knappt hälften av m- och kd-sympatisörerna ställer sig positiva till förslaget att minska antalet riksdagsledamöter.

Flera av förslagen följer dock ingen självklar ideologisk konfliktdimension och uppvisar mycket svaga samband med partisympati. Kravet att partier och kandidater skall redovisa varifrån de erhåller kampanjbidrag vinner störst stöd bland vänsterpartiets, miljöpartiets och folkpartiets sympatisörer (78, 76 respektive 75 procent). Förslaget att sänka fyraprocentsspärren upplevs som minst negativ av sympatisörerna till de två partier – kristdemokraterna och miljöpartiet – som under lång tid hade att brottas med just denna riksdagsspärr (16 procent positiva). Centerpartiets sympatisörer ställer sig mest positiva till förslaget att förbjuda opinionsundersökningar under veckan före valet (54 procent).

Även om partiskillnaderna är små infrias ändå flera av de förväntningar som vi hade på förhand med ledning av 1990-talets riksdagsdebatter. Enkelt uttryckt gillas deltagardemokratiska förslag (folkomröstningar, sänkt rösträttsålder) i något större utsträckning av medborgare som sympatiserar med partier till vänster, medan elit- och representationsdemokratiska förslag (färre riksdagsledamöter, expertöverlåtelse) gillas av medborgare som hyser sympatier för högerpartier.

Enligt ett sätt att se på saken finns alltså fortfarande svaga avtryck kvar från den partipolitiska konflikt kring demokratifrågorna som rasade i seklets början. Här får man emellertid vara försiktig med att dra analogin för långt. Den liberal-konservativa skiljelinje som strukturerade konflikterna under demokratins tillblivande kan inte utan vidare jämföras med den klasskiljelinje som format dagens ideologiska vänster-högerlandskap. Under 1900-talets gång har demokratin blivit överideologi för alla partier.

Men det finns alltså alltså små skillnader mellan vänster- och högersympatisörer när det gäller folkinflytandets storlek och utformning. Kristdemokraternas och moderaternas sympatisörer är mer förtjusta i förslag som innebär effektivisering och professionalisering av det demokratiska beslutsfattandet än vad vänsterpartiets och miljöpartiets sympatisörer är. På motsvarande sätt är v- och mp-sympatisörerna mer förtjusta i tanken på fler inslag av direktdemokrati och sänkt rösträttsålder än vad kd- och m-sympatisörer är.

2.2 Åsiktsrepresentativitet

I vilken utsträckning är den politiska elitens åsikter om demokrati-frågor representativa för svenska folkets åsikter? Tycker medborgarna och partieliterna likadant i frågor som rör den svenska demokratis framtid? Råder större eller mindre åsiktsöverensstämmelse mellan medborgare och elit när det gäller demokrati-frågor jämfört med andra typer av frågor?

För några av demokratifrågorna har vi en unik möjlighet att jämföra medborgarna och de kandidater som ställde upp i 1998 års riksdagsval. Ett antal av de frågor som ingår i demokratiutredningens frågeserie ställdes också i en riksdagskandidatundersökning som genomfördes efter 1998 års val. Kandidatundersökningen finansierades av Valrådet (Ju 1997:13) och syftar främst till att utvärdera personvalet i samband med 1998 års riksdagsval. Undersökningen genomfördes av forskare verksamma inom det svenska Valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Martin Brothén och Sören Holmberg hade det vetenskapliga ansvaret för Valrådets kandidatundersökning. Fler resultat från kandidatundersökningen kommer att redovisas i Valrådets kommande publikationer.

I tabell 3 redovisas resultaten av jämförelsen mellan medborgarna och partieliten i frågor om demokratiförändringar. Som vi kunde ha förväntat oss är sakfrågeåsikter mer 'utkristalliserade' bland partieliter än bland medborgare; andelen som anger ett neutralt svarsalternativ är klart mindre bland riksdagskandidaterna

än bland medborgarna. Därför har jag använt mig av två olika sätt att urskilja skillnader mellan riksdagskandidater och medborgare. Opinionsbalansmåtteten visar om det råder övervikt för positiva eller negativa åsikter om de olika förslagen. Opinionsbalanserna kan vara av olika storlek och ha olika tecken för kandidater och medborgare. Skillnaderna mellan grupperna redovisas dessutom som differenser av andelen positiva åsikter (mycket eller ganska bra förslag).

Tabell 3. Medborgarnas och riksdagskandidaternas åsikter om förslag att förändra demokratin (procent, opinionsbalansmått, skillnad andel bra förslag)

	mkt/ganska bra förslag	varken bra eller dåligt förslag	mkt/ganska dåligt förslag	summa procent	opinions balans- mått	skillnad andel bra förslag
Avskaffa den gemensamma valdagen (rdkand) / anordna kommun- och riksdagsval vid olika tidpunkter (SOM)						
riksdagskandidater	56	9	35	100	+21	
medborgare	28	34	38	100	-10	+28
Kräva att partier och kandidater redovisar varifrån de erhåller kampanjbidrag						
riksdagskandidater	87	10	3	100	+84	
medborgare	69	24	7	100	+62	+18
Förbjuda publicerandet av opinionsundersökningar under veckan före valet						
riksdagskandidater	53	18	29	100	+24	
medborgare	40	38	12	100	+28	+13
Genomföra fler kommunala folkomröstningar						
riksdagskandidater	53	21	26	100	+27	
medborgare	40	35	25	100	+15	+13
Sänka rösträttsåldern till 16 år						
riksdagskandidater	20	8	72	100	-52	
medborgare	9	14	77	100	-68	+11
Sänka fyraprocentspärren till riksdagen						
riksdagskandidater	21	10	69	100	-48	
medborgare	11	29	60	100	-49	+10
Genomföra fler nationella folkomröstningar						
riksdagskandidater	42	24	34	100	+8	
medborgare	39	38	23	100	+16	+3
Minska antalet riksdagsledamöter						
riksdagskandidater	25	12	63	100	-38	
medborgare	41	41	18	100	+23	-16

Kommentar: Resultaten för riksdagskandidaterna är hämtad från Valrådets stora kandidatundersökning från hösten 1998 (n=900). Resultaten för medborgare är hämtade från 1998 års SOM-undersökning, SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Förslagen har i tabellen rangordnats efter skillnaden i andel positiva mellan riksdagskandidater och medborgare. Högst upp i tabellen återfinns förslag som var mer omtyckta bland riksdagskandidaterna än bland väljarna. Längst ned i tabellen återfinns förslag som var mer omtyckta bland väljarna än bland riksdagskandidaterna.

Våra analyser visar att det inte existerar några avgrundsskillnader mellan riksdagsledamöter och medborgare i någon av demokrati-frågorna. Åsikterna går mest isär när det gäller att minska antalet riksdagsledamöter. Bland riksdagskandidaterna råder klar övervikt

av negativa attityder (opinionsbalans -38). Bland medborgarna är det lika klar övervikt för positiva åsikter om förslaget att minska antalet ledamöter i riksdagen (+23). Att riksdagskandidaterna ställer sig tveksamma till förslaget är kanske inte konstigt eftersom ett färre antal platser i parlamentet innebär sämre möjligheter att lyckas med en kandidatur.

Den näst största åsiktsskillnaden gäller förslaget om att avskaffa den gemensamma valdagen. Här är riksdagskandidaterna betydligt mer positiva (56 procent) än medborgarna (28 procent). Bland kandidaterna råder opinionsmässig övervikt för positiva attityder (+21) medan det bland väljarna finns en svag övervikt för negativa attityder till förslaget att anordna kommun- och riksdagsval vid olika tidpunkter (-10).

Riksdagskandidaterna själva ställer sig mycket positiva till förslaget att avkräva kandidater att redovisa varifrån de erhåller kampanjbidrag. Förslaget om större öppenhet i det nya personvalsystemet är till och med mer omtyckt bland riksdagskandidaterna (87 procent) än bland medborgarna (69 procent). Förslaget att sänka rösträttsåldern till 16 år faller emellertid varken medborgare eller kandidater i smaken. Förslaget är något mindre illa omtyckt bland riksdagskandidaterna (20 procent positiva) än bland medborgarna (9 procent positiva).

* * *

I fortsättningen av kapitlet tänker jag ge en närmare presentation och bakgrundsbeskrivning av de mest aktuella och intressanta demokratiförslagen. I avsnitten 2.3–2.6 genomförs mer detaljerade analyser av folkopinionen när det gäller skilda valdagar, 16-årig rösträtt, expertstyre och folkomröstningar.

Genomgången grundar sig på analyser av hur medborgarnas attityder i demokratifrågor är fördelade i olika undergrupper. Huvudfrågeställningen är om det förekommer stora variationer i åsikter om demokrati bland medborgarna. Varierar medborgarnas åsikter om demokrati efter social status eller klasstillhörighet? Finns det någon stark ideologisk komponent i medborgarnas demokratiopinioner? Och skiljer sig de mer kunniga och politiskt

intresserade medborgarnas åsikter om demokrati från mindre kunniga och intresserade medborgare?

I analyserna förekommer således tre olika grupper av undersökningsvariabler: a) en uppsättning *traditionella bakgrundsvariabler* såsom kön, ålder, sektor, bostadsort, yrkesgrupp och klasstillhörighet, b) medborgarnas självuppskattade *ideologiska vänster-högerpositioner*, och c) uppgifter om *politisk sofistikerad*, såsom utbildning, politiskt intresse och hur ofta de brukar diskutera politik.

2.3 Åsikter om skilda valdagar

Den gemensamma valdagen infördes 1970. Alltsedan dess har återinförandet av skilda valdagar i Sverige varit ett debattämne. Folkstyrelsekommittén utredde den gemensamma valdagen 1987 och fann då inga skäl att förändra gällande valordning. Under 1990-talet har debatten accelererat ytterligare och förslaget har successivt vunnit allt starkare stöd bland de svenska riksdagspartierna.

Moderaterna, miljöpartiet och centerpartiet har varit de varmaste förespråkarna för skilda valdagar. Vänsterpartiet var länge rådvilla, men har helt nyligen anslutit sig till förespråkarna. Socialdemokraterna, som länge varit de starkaste motståndarna till skilda valdagar, tycks nu omvärdera sina ståndpunkter.

Förslaget om skilda valdagar betyder i praktiken att införa ett nytt valsysteem med växelvis kommunval och riksdagsval den tredje söndagen i september vart annat år. De mest konkreta planerna har varit att anordna de första separata kommunvalen den 17 september år 2000. Tidpunkten för nästa ordinarie riksdagsval skulle alltså inte förändras utan hållas i september 2002.

Ett annat alternativ som figurerat i debatten är att hålla kommunval i en tredjedel av kommunerna åt gången enligt ett slags 'brittiskt' rullande schema. Enligt ett sådant system skulle det hållas allmänna val i Sverige *varje år* – till exempel ett ordinarie riksdagsval år 2002 och därefter val i en tredjedel av kommunerna år 2003, 2004 och 2005.

Statsrådet Britta Lejon planerar att tillsätta en större utredning om den svenska grundlagen och valsystemet. Frågan om skilda valdagar kommer av allt att döma bli en av de viktigaste frågorna för utredningen att ta ställning till. Trots stor enighet i riksdagen om det förträffliga i skilda valdagar krävs ändå en grundlig genomgång av för- och motargument. En snabb genomgång av riksdagstrycket under senare år visar att det finns gott om båda.

Det vanligaste argumentet för att anordna kommun- och riksdagsval vid olika tillfällen har varit att man måste söka bryta rikspolitikens dominans i de lokala valen. Med skilda valdagar skulle de kommunala frågorna inte längre hamna i skuggan av rikspolitiken. Den lokala demokratin kommer att vitaliseras. Kommunala personvalskampanjer skulle ha bättre förutsättningar eftersom kommunpolitikerna inte behöver konkurrera med rikspolitikerna om uppmärksamhet. Det politiska ansvarsutkrävandet skulle också bli tydligare eftersom väljarna lättare kan skilja mellan den kommunala och nationella nivån. Inte oviktigt i sammanhanget är att Sveriges kommuner hanterar två tredjedelar av de offentliga utgifterna och är arbetsgivare för tre fjärdedelar av alla offentligt anställda.

Förlängningen av mandatperioderna från tre till fyra år har använts som ett ytterligare argument för skilda valdagar. Med fyra-åriga mandatperioder skiljer Sverige ut sig som ett demokratiskt system med unikt långt tidsavstånd mellan väljarnas tillfällen att utkräva ansvar av sina valda representanter. Genom att anordna kommunval vid en separat tidpunkt skulle tiden mellan folkstyrets verkställanden kunna kortas. Den enklaste lösningen är att hålla val vartannat år, växlande mellan riksdagsval och kommun/regionval.

Förespråkarna för en fortsatt gemensam valdag fäster stor vikt vid att behålla en helhetssyn på politiken i samband med de allmänna valen. Utformningen av rikspolitiken och kommunpolitiken bör diskuteras och avgöras samtidigt. Centralt i argumentationen är de oönskade konsekvenserna av att skilja valdagarna åt — att valdeltagandet riskerar att sjunka om rikspolitiken och de kända rikspolitikerna inte längre är 'motor' för medborgarnas politiska deltagande. Erfarenheter från andra länder visar att valdeltagandet är generellt sett lägre i lokalval än i nationella val. Lågt valdeltagan-

de innebär under alla omständigheter en försvagning av demokratin. I Norge spelar rikspolitiken en stor roll i kommunvalen, trots att kommunvalen skilts från stortingsvalen.

Ett ytterligare argument emot skilda valdagar är att de svenska väljarna faktiskt, och i ökande grad, förmår att skilja mellan kommun- och rikspolitik.³ Det vittnar inte minst väljarnas förändrade röstningsbeteende om. Allt fler väljer att rösta på olika partier i kommun- och riksdagsval – röstsplittrarna har ökat från 6 procent 1970, när den gemensamma valdagen var ny, till 21 procent 1994 (Gilljam & Holmberg 1995). Även om väljarnas kunskaper om kommunpolitik och kännedom om kommunpolitiker lämnar mycket övrigt att önska (se t.ex. Esaiasson 1996), vittnar det stora antalet nya partibildningar på kommunal nivå under 1990-talet också om att 'det kommunala sambandet' sakta eroderar. Också i media sker en generell utveckling mot ett allt större utrymme för lokala frågor.

Trots den gemensamma valdagen genomgår allt fler svenska väljare *separata* beslutsprocesser för sitt partival i kommun- och riksdagsval. I viss utsträckning har i så fall mycket av den önskade effekten av att införa skilda valdagar redan infunnit sig. Det är helt enkelt onödigt att genomföra någon förändring.

Den successivt växande andelen röstsplittrare kan betraktas som ett uttryck för hur lång tid det faktiskt tar för aktörer i ett politiskt system att anpassa sig till nya förutsättningar. Det har tagit trettio år för svenska väljare att nå upp till röstsplittringsnivåer som åtminstone antyder att väljarna gör olika röstningskalkyler för kommun- och riksdagsval.

Eftersom det tar lång tid för aktörerna i ett system att anpassa sig till nya spelregler (och det gäller kanske särskilt för vallagar av det här slaget eftersom aktörernas 'försök' är få per tidsenhet) bör regelförändringar undvikas om det inte finns mycket goda skäl att genomföra dem. Framför allt bör inte många regelförändringar

³ Statsvetardebatten om huruvida det egentligen finns några 'kommunala' väljare har varit livlig under den senaste tioårsperioden, se till exempel Johansson 1987, 1996; Gilljam & Oscarsson 1996; Holmberg 1993; Westerståhl 1993.

genomföras *samtidigt*. Många stora förändringar av demokratins spelregler är fortfarande så färska att man först bör låta aktörerna anpassa sig till dem innan man allvarligt funderar på nya reformer.

Med tanke på att det ännu behövs flera ytterligare val innan demokratin kan skörda de positiva effekterna av den nya personvalsreformen bör reformtakten vara låg i den närmaste framtiden, utan att debatten om demokratiförändringar för den skall avstannar. En mycket grundlig utredning av förslaget att överge den gemensamma valdagen bör nu äga rum. Annars riskerar den nuvarande entusiasmen att leda till ett alltför hastigt beslut – särskilt eftersom det inte behövs någon grundlagsändring för att införa skilda valdagar.

Riksdagen rör sig mot enighet i frågan om skilda valdagar. Men hur ser folkopinionen ut? De resultat som presenterades i inledningen av kapitlet visade att förslaget om skilda valdagar tillhör de demokratifrågor där folkopinionen är som mest delad. Vi kan konstatera en svag övervikt av andelen negativa: 28 procent positiva mot 38 procent negativa (se tabell 4).

Tabell 4. Svenska folkets åsikter om skilda valdagar, 1998 (procent, opinionsbalansmått)

	åsikt			summa procent	antal svarande	opinionsbalans
	mkt/ganska bra förslag	varken bra eller dåligt	mkt/ganska dåligt förslag			
Samtliga	28	35	38	100	1 558	-10
socioekonomi						
män	30	33	38	100	835	-8
kvinnor	26	36	38	100	838	-12
15-19 år	22	54	23	100	116	-1
20-29 år	18	42	40	100	252	-22
30-39 år	27	35	38	100	303	-11
40-49 år	29	33	39	100	310	-10
50-59 år	31	29	39	100	313	-8
60-69 år	34	28	38	100	227	-4
70-80 år	34	29	37	100	152	-3
Sthlm, Gbg, Malmö stad	27	34	39	100	349	-12
mindre tätort	25	34	41	100	253	-16
landsbygd	28	33	39	100	792	-11
arbetsfamilj	34	36	30	100	249	+4
arbetarfamilj	23	41	36	100	676	-13
tjänstemannafamilj	29	32	39	100	418	-10
högre tjänstemannafamilj	38	23	39	100	242	-1
företagarfamilj	29	33	38	100	148	-9
svenska medborgare	28	34	38	100	1 590	-10
icke svenska medborgare	37	35	28	100	71	+9
statligt anställd	23	35	42	100	175	-19
kommunalt anställd	28	34	38	100	403	-10
privatanställd	30	32	38	100	892	-8
ideologi						
klart till vänster	20	35	45	100	176	-25
något till vänster	25	34	41	100	471	-16
varken t v eller t h	27	43	30	100	438	-3
något till höger	36	36	38	100	396	-2
klart till höger	26	31	44	100	163	-18
politisk sofistikerad						
låg utbildning	26	35	39	100	758	-13
medel utbildning	25	41	34	100	402	-9
hög utbildning	34	28	39	100	501	-5
mycket intresserad	48	21	31	100	183	+17
ganska intresserad	27	30	43	100	793	-16
inte särskilt intresserad	25	41	34	100	602	-9
inte alls intresserad	22	48	30	100	90	-8

Kommentar: Den exakta förslagsformuleringen var: "anordna kommun- och riksdagsval vid olika tidpunkter" (se figur 1). Opinionsbalansmättet visar andelen positiva till förslaget minus andelen negativa till förslaget. Positiva opinionsbalansmått visar övervikt för andelen positiva och negativa opinionsbalansmått visar övervikt för andelen negativa. Till kategorin "arbetare +" har förts egenanställda arbetare och arbetare med arbetsledande funktion. Till gruppen lågutbildade räknas folkskola, grundskola, folkhögskola och tvåårigt gymnasium. Till de medelutbildade har förts flickskola, realexamen och treårigt gymnasium. Till gruppen högutbildade förs personer som har studerat eller tagit examen vid högskola eller universitet.

Resultaten visar ganska små skillnader mellan olika grupper vad gäller åsikter om att anordna riks- och kommunval vid olika tillfällen. Få grupper uppvisar en övervikt av positiva attityder. Mest positiva är de mest politiskt intresserade (balansmått +17), icke-svenskar (+9) och boende på landsbygden (+4).

Det är intressant att skilda valdagar uppfattas som relativt positivt bland högutbildade och mycket intresserade, bland äldre och bland högre tjänstemän (mellan 34 och 48 procent positiva). Resultatet indikerar i vilka grupper en reformering av valsystemet skulle uppfattas som mest meningsfull, nämligen bland relativt resursstarka och politiskt erfarna grupper. Det handlar alltså om sofistikerade grupper av medborgare som redan i dag kan skilja kommunfrån rikspolitik i stor utsträckning. De behöver inte ha rikspolitiken som 'motor' för sitt politiska deltagande. För dessa grupper skulle en övergång till ett valsystem med skilda valdagar antagligen gå smidigt och kanske till och med leda till ett ökat intresse för kommunal politik.

Baksidan av medaljen är att de resursstarka och intresserade sannolikt också skulle få mer att säga till om i kommunpolitiken på bekostnad av väljare som inte skulle klara övergången lika bra. Enligt resultaten är endast omkring 20 procent av de lågutbildade, arbetare, politiskt ointresserade och ungdomar positiva till förslaget om skilda valdagar. De representerar i allt väsentligt de 'riskgrupper' i vilka vi kan förvänta oss ett sjunkande valdeltagande om valdagarna skiljs åt. Dessa grupper är i behov av rikstäckande mediabevakning och rikspartiernas och rikspolitikernas valkampanjer för sitt politiska deltagande.

En mer genomgripande undersökning av vilka väljargrupper som riskerar att komma i kläm om den gemensamma valdagen överges är nödvändig. Sådana studier bör i så fall koncentreras på frågan om hur olika grupper skiljer sig åt när det gäller inhämtning av politisk information under valkampanjer. Är det överhuvudtaget möjligt att ge kommunala valkampanjer liknande förutsättningar som de traditionella rikskampanjerna när det gäller medial uppmärksamhet och granskning samt tillgång till relevant politisk information om deltagande partier?

Även om riksdagen rör sig mot enighet i frågan om skilda valdagar är folkopinionen ännu långt ifrån övertygad – snarare svagt negativt inställd. Färsk undersökning visar att opinionen är lika splittrad också bland kommunstyrelseordföranden runt om i landet.⁴ Det ger ytterligare stöd för att riksdagsledamöternas hållning i frågan inte är särskilt representativ. Att i nuläget fatta ett riksdagsbeslut om att överge den gemensamma valdagen vore därför förhastat.

2.4 Åsikter om expertöverlåtelse

Förslaget om att ”alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter” är kanske det mest kontroversiella i demokratiutredningens frågeserie. Positiva attityder till ett sådant förslag implicerar att svarspersonerna önskar sig en utveckling mot en demokrati där många beslut överläts åt en expertelit, det vill säga något som liknar en elitdemokrati. Här skulle medborgaropinionen i så fall gå stick i stäv med de många förändringar mot direktdemokrati som elitdebattörerna själva har önskat sig under 1990-talet.

Tolkningen av resultaten blir ännu mer besvärlig eftersom expertöverlåtelse har – något överraskande – visat sig vara ett av de mest populära förslagen bland medborgarna (jfr tabell 1). Här måste man emellertid vara en smula försiktig med att göra allt för långtgående tolkningar. Så som frågan är ställd är det viktigaste stimulit ’experter’, vilket sannolikt framkallar positiva attityder hos många människor. Det kan förklara varför nivåskattningen (52 procent positiva) blir relativt hög. Som vanligt bör man inte fästa någon som helst vikt vid en nivåskattning som bygger på svar på en enda enkätfråga från ett enda tillfälle. Det forskningsmässigt

⁴ I tidningen Kommunaktuellt tillfrågades 215 ordföranden i landets kommunstyrelser om vad de tyckte om att skilja valdagarna åt. De flesta hade en mycket bestämd åsikt, men åsikterna var samtidigt mycket delade – 44 procent ville ha skilda valdagar och 46 procent ville behålla den gemensamma valdagen. Motståndet till skilda valdagar var störst bland socialdemokratiska och svagast bland moderata kommunstyrelseordföranden (TT 1999-02-12).

intressanta är att studera skillnader mellan olika gruppers inställning till expertöverlåtelse.

I tabell 5 redovisas svenska folkets åsikter om expertöverlåtelse efter socioekonomisk gruppstillhörighet, vänster-högerideologi och politisk sofistisering.

Tabell 5. Svenska folkets åsikter om att överlåta beslut i viktiga frågor till experter, 1998 (procent, opinionsbalansmätt)

	åsikt			summa procent	antal svarande	opinionsbalans
	mkt/ganska bra förslag	varken bra eller dåligt	mkt/ganska dåligt förslag			
samtliga	52	25	23	100	1 669	+29
socioekonomi						
män	49	24	27	100	833	+22
kvinnor	55	26	19	100	836	+36
15-19 år	49	35	16	100	115	+33
20-29 år	46	33	21	100	250	+25
30-39 år	51	26	23	100	306	+28
40-49 år	53	16	31	100	307	+22
50-59 år	48	27	25	100	314	+23
60-69 år	60	22	18	100	227	+42
70-80 år	61	22	17	100	150	+44
Sthlm, Gbg, Malmö stad	56	24	20	100	349	+36
mindre tätort	54	26	20	100	256	+34
landsbygd	51	26	23	100	786	+28
tjänstemän	48	25	27	100	406	+21
högre tjänstemän	43	24	33	100	221	+10
arbetare	55	27	18	100	560	+37
arbetare + egenföretagare	62	25	13	100	87	+49
företagare med anställda	63	14	23	100	56	+40
	68	12	20	100	60	+48
arbetarfamilj	55	29	16	100	671	+39
tjänstemannafamilj	49	24	27	100	419	+22
högre tjänstemannafamilj	42	21	37	100	240	+5
företagarfamilj	61	20	19	100	150	+42
svenska medborgare	52	25	23	100	1 582	+29
icke svenska medborgare	41	34	25	100	73	+16
statligt anställd	47	30	23	100	177	+24
kommunalt anställd	50	26	24	100	398	+26
privatanställd	55	23	23	100	892	+32

Tabell 5. (forts.) Svenska folkets åsikter om att överlåta beslut i viktiga frågor till experter, 1998 (procent, opinionsbalansmått)

	åsikt			summa procent	antal svarande	opinionsbalans
	mkt/ganska bra förslag	varken bra eller dåligt	mkt/ganska dåligt förslag			
ideologi						
klart till vänster	44	21	35	100	174	+9
något till vänster	45	25	30	100	470	+15
varken t v eller t h	53	30	17	100	436	+36
något till höger	57	24	19	100	396	+38
klart till höger	65	18	17	100	162	+48
politisk sofistikerad						
låg utbildning	60	24	16	100	755	+44
medel utbildning	49	30	21	100	398	+28
hög utbildning	42	23	35	100	502	+7
mycket intresserad	42	18	40	100	182	+2
ganska intresserad	48	25	27	100	791	+21
inte särskilt intresserad	59	28	13	100	598	+46
inte alls intresserad	54	31	15	100	93	+39
diskuterar aldrig politik	60	26	14	100	211	+46
2	57	28	15	100	208	+42
3	52	28	20	100	119	+32
4	57	22	21	100	154	+31
5	51	28	21	100	380	+30
6	49	21	30	100	368	+29
flera ggr i veckan	42	23	35	100	200	+7

Kommentar: Opinionsbalansmättet visar andelen positiva till förslaget minus andelen negativa till förslaget. Positiva opinionsbalansmått visar övervikt för andelen positiva och negativa opinionsbalansmått visar övervikt för andelen negativa. Till kategorin 'arbetare +' har förts egenanställda arbetare och arbetare med arbetsledande funktion.

Man skulle kunna tro att förslaget att överlåta viktiga beslut till experter skulle mottas med positiva attityder framför allt från högt utbildade och resursstarka grupper, det vill säga från personer som själva kanske betraktar sig som kompetenta experter. Men resultaten visar att så inte är fallet. Det är i stället de resursstarka och politiskt sofistikerade som är mest tveksamma till expertöverlåtelse. Det finns emellertid ingen grupp där det råder övervikt av negativa attityder – den mest positiva gruppen är de mycket politiskt intresserade (balansmått +2).

Till de mest positiva grupperna hör de lågutbildade (60 procent), personer som saknar politiskt intresse (54 procent) och personer som aldrig ägnar sig åt att diskutera politik (60 procent).

Arbetare och företagare är mer positiva till att överlåta beslut till experter än vad olika tjänstemannagrupper är. Stadsbor är mer positiva till förslaget än landsbygdsbor. Det finns också en liten men statistiskt signifikant könsskillnad: kvinnor är mer positiva till att överlåta beslut till experter än vad män är (55 procent mot 49 procent).

Åsikter om expertöverlåtelse har även ett tydligt samband med svenska folkets självuppskattade vänster-högerpositioner. Personer som själva betraktar sig som stående långt till höger i politiken är mest positiva till förslaget att överlåta beslut till experter (65 procent). Bland vänstergrupper är motsvarande andel tjugo procentenheter lägre (omkring 45 procent). Ideologiskt tycks alltså förslaget om att överlåta beslut i viktiga frågor till experter höra hemma till höger längs den politiska vänster-högerskalan. Det bekräftar de åsiktsskillnader mellan höger- och vänsterpartiernas sympatisörer som vi noterade tidigare (jfr tabell 2).

Variation i medborgarnas vilja att överlämna politisk makt och demokratisk kontroll över viktiga sakfrågor till ekonomiska, politiska eller tekniska eliter har tidigare härletts tillbaka till den så kallade *autonomi-delegeringsdimensionen*.⁵ Till åsiktsdimensionen räknas bland annat de två frågor som givit upphov till folkomröstningar i modern tid, nämligen kärnkraftsfrågan och frågan om svenskt EU-medlemskap. Väljarnas åsikter om kärnkraftsavveckling och EU-medlemskap, liksom frågor om alliansfrihet och NATO-medlemskap, uppvisar stabil inbördes samvariation över tid. Även om alla dessa frågor samvarierar med vänster-högerdimensionen kan de ändå sägas utgöra en oberoende sammanhållen åsiktsdimension.

Teoretiskt skulle man alltså kunna argumentera för att medborgarnas åsikter om expertöverlåtelse kan föras tillbaka till autonomi-delegeringsdimensionen. Preliminära analyser visar emellertid att medborgarnas åsikter i frågan om att överlåta beslut i viktiga

⁵ Vid sidan om vänster-högerdimensionen, som alltjämt behåller sin styrka, används autonomi-delegeringsdimensionen och den kristna traditionalismdimensionen för att beskriva konfliktstrukturen i det svenska partisystemet (se Oscarsson 1998).

frågor till experter *inte* samvarierar särskilt starkt med de andra komponenterna i åsiktsdimensionen. Beträktat som en teoritest bekräftar resultaten alltså inte förekomsten av en autonomi-delegeringsdimension.

2.5 Åsiker om att sänka rösträttsåldern

Rösträttsåldern har sänkts vid två tillfällen under den senaste trettioårsperioden. Det första tillfället var 1969, då såväl rösträttsåldern som myndighetsåldern sänktes från 21 till 20 år. Det andra tillfället var i samband med övergången till 1974 års regeringsform, då rösträttsåldern sänktes till nuvarande 18 år. Effekten av den senare sänkningen var att två nya årskullar tillfördes gruppen röstberättigade medborgare i samband med maktskiftesvalet 1976. Utvidgningen av demos kan ha haft en inte obetydlig påverkan på valutgången: Centerpartiet hade mycket stora framgångar i de yngsta ungdomsgrupperna vid mitten av 1970-talet. I samband med 1976 års val röstade en dryg tredjedel av förstagångsväljarna på centerpartiet.

Förslag om ytterligare sänkningar av rösträttsåldern har framförts från flera utredningar och kommittéer under 1990-talet. Åldersgränsutredningens rapport från juni 1996 är sannolikt den som genererat mest debatt (SOU 1996:111). Utredningen tillsattes för att utreda och föreslå harmonisering och förenkling av samtliga åldersgränser i samhället. Den föreslagna principen för alla åldersgränser blev fyra så kallade 'nyckelövergångar', 12, 15, 18 och 21 år, som bland annat grundades i tillgänglig forskning om mognadsgrad. Mot bakgrund av detta förslag föreföll åldersgränsutredningens idé om *sänkt rösträttsålder till 16 år i kommunvalen* något motsägelsefull. Sextonårsgränsen valdes för att harmoniera med den civilrättsliga myndighetsåldern.

En klar majoritet av remissinstanserna gjorde tummen ned för förslaget om sänkt rösträttsålder (Ds 1997:33). Många kommentarer gällde de uppenbara inkonsistenserna i utredningens förslag. De vanligaste invändningarna var att förslaget bryter mot principen om gemensam rösträtts-, myndighets- och valbarhetsålder. En annan invändning var att utredningens förslag alls inte förenklade i

åldersgränsdjungeln så som var tänkt från början. Och om en sänkning av rösträttsåldern någon gång skulle bli aktuell, varför i så fall begränsa den till enbart kommunvalen?

Till en del har debatten om sänkt rösträttsålder gällt huruvida sextonåringar är mogna att fatta ett röstningsbeslut. Å ena sidan har studier i valjarbeteende fastställt att de allra yngsta väljarna är mer trendkänsliga och rörliga när det gäller politiska åsikter och beteenden än äldre. Drygt fyrtio procent av de unga förstagångsväljarna väljer att byta parti när de röstar för andra gången. Förstagångsväljare bestämmer sitt partival senare än andra, många under den sista veckan före valen (se t.ex. Gilljam & Holmberg 1995). Å andra sidan har det politiska intresset bland de yngsta väljarna varit på återväxt under 1990-talet. Det är heller inte omöjligt att en sänkning av rösträttsåldern på sikt skulle kunna generera positiva effekter i form av större deltagande och engagemang bland 16- och 17-åringarna. Med tiden skulle sextonåringar bli minst lika kunniga och intresserade som dagens artonåringar.

En annan oro med sänkt rösträttsålder som hänger samman med ungdomars större trendkänslighet har varit den destabiliseringseffekt som en sänkning skulle kunna medföra första gången den tillämpades. Om sextonårig rösträtt införs vid nästa ordinarie riksdagsval 2002 skulle förstagångsväljarna utgöra inte mindre än sex årskullar eller omkring en halv miljon röstberättigade. Framgångar bland förstagångsväljarna skulle kunna vara avgörande för partiets överlevnad och för majoritetens läget i riksdagen. För partiernas del skulle fler förstagångsväljare ytterligare öka inslaget av osäkerhet och oberäknlighet i valrörelserna.

Sextonårsgränsen har dominerat debatten om sänkt rösträttsålder under de senaste åren. När vi funderade över frågeformuleringar till demokratifrågeserien föll det naturligt att välja ett konkret aktuellt förslag som debatterats flitigt i media och i riksdagen och som många medborgare sannolikt hört talas om. Svartspersonerna i SOM-undersökningen 1998 fick ta ställning till förslaget att "sänka rösträttsåldern till 16 år". Vi valde att inte ha med tillägget 'i kommunvalen' i frågeformuleringen eftersom det antagligen komplicerar frågeställningen. Svenska folkets åsikter om förslaget finns redovisat i tabell 6.

Tabell 6. Svenska folkets åsikter om att sänka rösträttsåldern till 16 år, 1998 (procent, opinionsbalansmätt)

	åsikt		mkt/ganska dåligt förslag	summa procent	antal svarande	opinions- balans
	mkt/ganska bra förslag	varken bra eller dåligt				
samtliga	9	14	77	100	1 688	-68
socioekonomi						
män	10	15	75	100	837	-65
kvinnor	7	14	79	100	851	-72
15-19 år	27	18	55	100	119	-28
20-29 år	13	19	68	100	255	-55
30-39 år	6	15	79	100	308	-73
40-49 år	8	13	79	100	308	-71
50-59 år	6	11	83	100	313	-77
60-69 år	4	13	83	100	231	-79
70-80 år	5	11	84	100	154	-79
Sthlm, Gbg, Malmö stad	8	16	76	100	348	-68
mindre tätort	9	16	75	100	256	-66
landsbygd	9	13	78	100	805	-69
tjänstemän	8	11	81	100	248	-73
tjänstemän	6	14	80	100	409	-74
högre tjänstemän	5	10	85	100	220	-80
arbetare	8	16	76	100	569	-68
arbetare + egenföretagare	10	11	79	100	88	-69
företagare med anställda	11	11	78	100	56	-67
arbetarfamilj	8	8	84	100	61	-76
tjänstemannafamilj	10	17	73	100	682	-63
högre tjänstemannafamilj	8	11	81	100	419	-73
företagarfamilj	6	11	83	100	242	-77
svenska medborgare	9	13	78	100	151	-69
icke svenska medborgare	8	14	78	100	1 602	-70
statligt anställd	16	21	63	100	73	-47
kommunalt anställd	10	11	79	100	179	-69
privatanställd	7	13	80	100	405	-73
	7	15	78	100	897	-71

Tabell 6. (forts.) Svenska folkets åsikter om att sänka rösträttsåldern till 16 år 1998 (procent, opinionsbalansmätt)

	åsikt			summa procent	antal svarande	opinions- balans
	mkt/ganska bra förslag	varken bra eller dåligt	mkt/ganska dåligt förslag			
ideologi						
klart till vänster	12	15	73	100	177	-61
något till vänster	10	14	76	100	474	-66
varken t v eller t h	11	18	71	100	444	-60
något till höger	6	11	83	100	400	-77
klart till höger	3	12	85	100	163	-82
politisk sofistikerad						
låg utbildning	6	18	76	100	766	-70
medel utbildning	14	14	72	100	405	-58
hög utbildning	7	9	84	100	503	-77
mycket intresserad	5	13	82	100	184	-77
ganska intresserad	8	12	80	100	796	-72
inte särskilt intresserad	10	16	74	100	610	-64
inte alls intresserad	14	25	61	100	92	-47
diskuterar aldrig politik	11	25	64	100	211	-53
2	7	20	73	100	211	-66
3	12	12	76	100	119	-64
4	8	10	82	100	157	-74
5	7	11	82	100	384	-75
6	10	12	78	100	374	-68
flera ggr i veckan	6	11	82	100	201	-76

Kommentar: Förslagsformuleringen lydde: "sänka rösträttsåldern till 16 år". Opinionsbalansmättet visar andelen positiva till förslaget minus andelen negativa till förslaget. Positiva opinionsbalansmätt visar övervikt för andelen positiva och negativa opinionsbalansmätt visar övervikt för andelen negativa. Till kategorin 'arbetare +' har förts egenanställda arbetare och arbetare med arbetsledande funktion.

Som tidigare har redovisats ställer sig svenska folket mycket negativa till att sänka rösträttsåldern. Det är bara knappt tio procent av medborgarna som tycker att förslaget är ganska eller mycket bra. En närmare analys avslöjar tydligt i vilka befolkningsgrupper som förslaget har vunnit flest anhängare.

Eftersom förslaget direkt berör en viss åldersgrupp faller det sig naturligt att först rikta uppmärksamheten på eventuella åldersskillnader. Unikt med SOM-undersökningarna är nämligen att ungdomar som är yngre än den nuvarande rösträttsåldern också tillfrågas. Sänkt rösträttsålder är i särklass mest populärt i åldersgrupperna 15-19 år (27 procent positiva). Medborgare som berörs

av förslaget och som befinner sig i 16-årsåldern är alltså själva mycket positiva till att ges möjlighet att delta i de allmänna valen. Också bland något äldre ungdomar är förslaget mer populärt (13 procent) än bland personer över 30 år. De mest kritiska åldersgrupperna är de två äldsta. Det finns alltså ett tydligt ålderssamband i frågan.

Inga andra socioekonomiska egenskaper än ålder tycks ha särskild stor effekt på medborgarnas åsikter om sänkt rösträttsålder. Arbetare och företagare tycks vara något litet mer positiva till förslaget än tjänstemannagrupperna, men skillnaderna är mycket små.

Ideologiskt är rösträttsutvidgningen ett vänsterförslag. Förslaget att sänka rösträttsåldern har fler anhängare till vänster än till höger. Personer som själva betraktar sig som klart till vänster längs den ideologiska vänster-högerskalan tenderar att vara mer positiva till en ytterligare rösträttsutvidgning (12 procent) än personer som står klart till höger (3 procent).

Det finns inget solklart samband mellan politisk sofistikeradhet och åsikter om sänkt rösträtt. Medelutbildade är exempelvis mer positiva till förslaget (14 procent) än låg- och högutbildade (6 respektive 7 procent). När det gäller hur ofta man diskuterar politik finns inget samband alls. Personer som är helt ointresserade av politik är mer positiva till att utvidga rösträtten (14 procent) än personer som är mycket intresserade av politik (5 procent).

Sammanfattningsvis är motståndet mot sänkt rösträttsålder mycket stort bland svenska folket. Det finns en ideologisk komponent som innebär att förslaget har större stöd till vänster än till höger. Här ligger sannolikt olika bedömningar om sextonåringars politiska mognadsgrad till grund för de åsiktsskillnader som finns. Resultatet kan tolkas som att det ännu finns en residual från seklets tidigare debatter om rösträttsutvidgning kvar i dagens debatt: personer som står till höger är negativa till en utvidgning av rösträtten eftersom mer inflytande ges till personer som inte är tillräckligt kunniga eller intresserade av politik och att detta skulle kunna orsaka en destabilisering av det politiska systemet. Här skulle en uppföljning av hur svenska folket resonerar kring en fortsatt rösträttsutvidgning vara av stort intresse.

2.6 Åsikter om nationella och kommunala folkomröstningar

Detaljgranskningen av medborgarnas demokratiopinioner avslutas med en undersökning av åsikter om nationella och kommunala folkomröstningar. Folkomröstningar är ett viktigt inslag i debatten om ökad lokal- och direktdemokrati. Folkomröstningar betraktas av anhängarna som den framtida demokratins kanske viktigaste instrument för medborgerligt engagemang och deltagande. Motståndarna ventilerar farhågor om att folkomröstningsinstitutet kan bli missbrukat och innebära ett engagerade minoriteternas tyranni.

Svenska folkets åsikter om nationella och kommunala folkomröstningar hänger intimt ihop (Pearsons $r=.68$). Det generella sambandet är att de medborgare som gillar idén om att anordna fler folkomröstningar i kommunerna gillar också idén att anordna fler folkomröstningar nationellt.⁶

I tabell 7 redovisas svenska folkets åsikter om att anordna fler nationella och kommunala folkomröstningar. Förutom andelen positiva till de två förslagen redovisas dessutom ett differensmått som visar hur starkt stöd de båda förslagen har i förhållande till varandra. Negativa mått innebär att en grupp är mer positiv till kommunala än nationella folkomröstningar. Positiva mått betyder att gruppen är mer positiv till nationella än kommunala folkomröstningar.

⁶ Folkomröstningsinstitutet har hittills använts vid fem tillfällen nationellt (1922, 1955, 1957, 1980 och 1994). 1922 års folkomröstning gällde rusdrycksförbud. 1955 års folkomröstning gällde högertrafikomläggningen. Valforskningsprogrammet i Göteborg har genomfört stora intervjustudier i samband de tre senaste nationella folkomröstningarna om ATP (1957), kärnkraft (1980) och EU-medlemskap (1994) (se Särllvik 1959; Holmberg & Asp 1984; Gilljam & Holmberg 1996). Läs mer om folkomröstningar i Demokratiutredningens skrift nr 3 "Att rösta med händerna" av Björn Jerkert (SOU 1998:85).

Tabell 7. Andel positiva till förslagen att anordna fler nationella och kommunala folkomröstningar 1998 (procent, skillnad i andel positiva)

	åsikt		skillnad i andel positiva
	anordna fler nationella folkomröstningar	anordna fler kommunala folkomröstningar	
samtliga	39	40	-1
socioekonomi			
män	40	40	0
kvinnor	37	41	-4
15-19 år	52	52	0
20-29 år	44	43	+1
30-39 år	39	45	-6
40-49 år	39	41	-2
50-59 år	34	37	-3
60-69 år	32	31	+1
70-80 år	37	34	+3
Sthlm, Gbg, Malmö stad	35	37	-2
mindre tätort	41	43	-2
landsbygd	39	41	-2
landsbygd	41	41	0
tjänstemän	35	39	-4
högre tjänstemän	30	32	-2
arbetare	41	42	-1
arbetare + egenföretagare	34	38	-4
företagare med anställda	46	45	+1
40	32	+8	
arbetarfamilj	40	40	0
tjänstemannafamilj	39	42	-3
högre tjänstemannafamilj	32	34	-2
företagarfamilj	40	39	+1
svenska medborgare	39	40	-1
icke svenska medborgare	44	43	+1
statligt anställd	35	35	0
kommunalt anställd	36	40	-4
privatanställd	39	40	-1

Tabell 7. (forts.) Svenska folkets åsikter om att anordna fler nationella och kommunala folkomröstningar 1998 (procent)

	åsikt		skillnad i andel positiva
	anordna fler nationella folkomröstningar	anordna fler kommunala folkomröstningar	
ideologi			
klart till vänster	48	48	0
något till vänster	41	40	+1
varken t v eller t h	37	40	-3
något till höger	32	35	-3
klart till höger	41	42	-1
politisk sofistisering			
låg utbildning	38	39	-1
medel utbildning	43	44	-1
hög utbildning	35	38	-3
mycket intresserad	41	43	-2
ganska intresserad	42	44	-2
inte särskilt intresserad	34	36	-2
inte alls intresserad	37	36	+1
diskuterar aldrig politik	30	30	0
2	35	37	-2
3	34	39	-5
4	42	43	-1
5	37	38	-1
6	44	44	0
flera ggr i veckan	43	47	-4

Kommentar: Siffrorna i tabellen är procenttal och anger andelen positiva till förslagen att anordna fler nationella folkomröstningar och anordna fler kommunala folkomröstningar. Resultaten är hämtade från 1998 års SOM-undersökning. Till kategorin 'arbetare +' har förts egenanställda arbetare och arbetare med arbetsledande funktion.

Den folkomröstningsvänligaste gruppen är ungdomar i åldersgruppen 15-19 år (52 procent positiva). Attityderna till folkomröstning är mer negativa hos äldre medborgare. Åldersgruppen 60-69 år är de minst positiva till att anordna fler nationella och kommunala folkomröstningar (32 respektive 31 procent). I övriga socioekonomiska grupper förekommer endast små skillnader när det gäller åsikter om fler folkomröstningar. Gruppen högre tjänstemän skiljer ut sig som mindre positiva till folkomröstningar än andra klass- och yrkesgrupper (omkring 30 procent positiva).

Vi förväntar oss att förslag som leder till ökad direktdemokrati har ett tydligt samband med medborgarnas vänster-högerideo-

logier. Personer som står långt till vänster är också de varmaste anhängarna av folkomröstningsinstitutet (48 procent positiva). För varje steg högerut på den politiska vänster-högerskalan blir andelen positiva färre. Den minst positiva gruppen är de som själva placerar sig 'något åt höger' (32 respektive 35 procent positiva). Men ännu längre högerut, bland medborgare som själva definierar sig som 'klart till höger', är andelen positiva till fler folkomröstningar klart större igen (41 respektive 42 procent).

Politiskt intresserade och debattglada medborgare är något mer positiva till att anordna fler nationella och kommunala folkomröstningar än politiskt ointresserade och mindre diskussionsbenägna medborgare. Bland personer som aldrig diskuterar politik är andelen positiva till kommunala och nationella folkomröstningar 30 procent. Motsvarande andel bland de som uppger sig diskutera politik flera gånger i veckan är 43 respektive 47 procent. Däremot är det inte de högutbildade medborgarna som är mest positiva till folkomröstningar utan de medelutbildade medborgarna.

Riksdagskandidaterna visade sig tidigare vara mer positiva till kommunala folkomröstningar än till nationella folkomröstningar. En orsak kan vara att anordnanden av nationella folkomröstningar ofta förekommer tillsammans med stridigheter och stora oenigheter såväl internt i partierna som i riksdagen. Bland medborgarna finns emellertid inte motsvarande attitydskillnad – svenska folket är lika positivt inställda till folkomröstningar oavsett om de är nationella eller kommunala (39 respektive 40 procent positiva). Inte i någon av de undersökta grupperna finns någon nämnvärd övervikt för positiva attityder till nationella eller kommunala folkomröstningar.

3 Svenska folkets demokratiideologier

Det inomvetenskapliga syftet med föreliggande studie är att vinna ny systematisk kunskap om svenska medborgares demokratiideologier. Finns det fortfarande, precis som i demokratiernas barndom, systematiska skillnader i synen på hur demokratin bör vara förskaffad och hur demokratiska beslut bör fattas? Och formar

dess skilda uppfattningar överhuvudtaget någon tydlig identifierbar demokratiideologisk dimension?

Demokratiutredningens frågeserie i 1998 års SOM-undersökning syftade ytterst till att fånga in variation i medborgarnas åsikter om graden av folkligt eller opinionsmässigt inflytande i politiken. Ett antal förslag syftade till att öka det folkliga inflytandet eller folkopinionens inflytande i politiken. Hit hör förslagen om att genomföra fler folkomröstningar, sänka rösträttsåldern, införa medborgarremisser och sänka fyraprocentsspärren till riksdagen. Ett antal förslag syftar i stället till att genomföra förändringar som minskar folkopinionens inflytande och påverkan. Hit hör förslagen om att överlåta viktiga beslut till experter, minska antalet riksdagsledamöter och att förbjuda publicerandet av opinionsundersökningar under veckan före valen. Hypotesen var helt enkelt att personer som gillar förslagen om ökat direkt folkligt deltagande skulle tycka mindre bra om förslagen som minskar folkligt deltagande i det demokratiska beslutsfattandet, och tvärtom.

En analys av hur de olika attityderna samvarierar visar dock att det råder positiva korrelationer mellan nästan alla åsikter om förslag som presenteras i frågeserien (se tabell 8). Dessa iakttagelser gör att vi direkt måste skriva ned våra förväntningar att finna någon stark utvecklad demokratiideologisk dimension bland medborgarna. Förekomsten av få negativa korrelationer är sannolikt en effekt av att många medborgare svarar att de gillar nästan alla förslag som presenterats. Sådana effekter kan uppträda i frågeserier som berör teman som respondenterna inte vet särskilt mycket om eller inte tycker är viktigt.

Tabell 8. Samvariation mellan åsikter om demokratiförslag bland samtliga (under diagonalen) och bland personer som är mycket intresserade av politik (över diagonalen) 1998 (korrelationskoefficienter)

	A	B	C	D	E	F	G	H
A. genomför fler kommunala folkomröstningar	1	.83	.31	.07	-.03	.09	.29	.31
B. genomför fler nationella folkomröstningar	.68	1	.30	.05	-.02	.16	.10	.31
C. ge alla möjlighet till medborgarremiss	.31	.29	1	.12	.07	.18	.11	.19
D. minska antalet riksdagsledamöter	.04	.04	.06	1	.35	.51	-.15	.15
E. överlåt beslut i viktiga frågor till experter	.06	.06	.15	.29	1	.30	-.14	.01
F. begränsa ledamöternas mandatperioder	.06	.07	.07	.28	.12	1	-.04	.10
G. sänka rösträttsåldern till 16 år	.13	.12	.12	-.04	.03	.00	1	.03
H. sänka fyraprocentsspärren till riksdagen	.20	.19	.19	.17	.18	.05	.17	1

Kommentar: Siffrorna i tabellen är produktmomentkorrelationskoefficienter (Pearsons r). Sambandsmått är symmetriska och kan variera mellan -1 (fullständigt negativt samband) till $+1$ (fullständigt positivt samband). Värderna nära noll skvallrar om avsaknad av samband mellan två åsikter om demokratiförslag. I den nedre vänstra delen av tabellen redovisas resultaten för samtliga medborgare. I den övre högra delen av tabellen (skuggade fält) redovisas samvariationen bland personer som uppger sig vara mycket intresserade av politik.

Enligt våra förväntningar borde exempelvis åsikter om deltagardemokratiska förslag (så som att genomföra fler folkomröstningar) vara negativt korrelerade med mer elit- och representationsdemokratiskt orienterade förslag (såsom minska antalet riksdagsledamöter). Så är dock inte fallet. Den enda korrelationskoefficient som är negativ är den som visar sambandet mellan åsikter om sänkt rösträttsålder och minska antalet riksdagsledamöter ($r = -.04$).

Bristen på tydliga svarsmönster kan helt enkelt bero på att det inte finns några särskilt utvecklade demokratiideologier bland svenska folket. Detta resultat behöver i och för sig inte betyda att våra teoretiska utgångspunkter var fel. En rimlig förklaring kan vara att vår demokratiideologiska dimension är levande endast hos en mindre del av de svenska medborgarna. Vi vet att medborgare skiljer sig mycket åt när det gäller kunskaper om och intresse och engagemang för politik. Det kanske bara är de allra mest politiskt intresserade medborgarna som förmår producera väl övervägda åsikter om olika förändringsförslag.

Om detta är riktigt borde vi finna ett tydligare svarsmönster bland politiskt sofistikerade medborgare än vad vi hittills har

funnit i analyser där samtliga medborgare ingått. Ibland kan åsiktsdimensioner vara något bättre sammanhållna på elitnivå än bland medborgarna generellt (jfr Bennulf 1994). Ett sätt att undersöka om så är fallet är att genomföra en separat korrelationsanalys för personer som själva uppger att de är mycket intresserade av politik. I den övre högra delen av tabell 8 redovisas korrelationsmatrisen för den intresserade medborgar-’eliten’.

Bland de mest politiskt intresserade medborgarna är korrelationskoefficienterna genomgående något större än bland samtliga medborgare. Något starkare internkorrelationer tyder på en något större åsiktssammanhållning bland de politiskt intresserade. Framför allt förekommer fler negativa korrelationer mellan effektivitetsförslagen om färre riksdagsledamöter och expertöverlåtelse och förslaget om rösträttsutvidgning ($r=-.15$ respektive $-.14$). Trots större samvariation är det ändå svårt att urskilja en gemensam underliggande demokratiideologi som kan ha producerat korrelationsmatrisen i tabell 8.

Frågeställningen om huruvida svenska folket härlett sina åsikter om demokratiförändringarna från en och samma underliggande dimension är lämplig att besvara med hjälp av skalnings- och dimensionsanalystekniker. Jag valde att analysera mönstret i hur olika åsikter samvarierar med varandra med hjälp av en serie faktoranalyser. Faktoranalys är en vanlig teknik för att söka beskriva variationen i ett datamaterial genom att skapa så få nya faktorer eller dimensioner som möjligt. Analysen går ut på att söka efter regelbundenheter och mönster i korrelationsmatriser som den i tabell 8.

Inledningsvis genomfördes en faktoranalys av inte mindre än 37 olika åsiktsfrågor som ställdes i 1998 års SOM-undersökning. I detta block av åsiktsfrågor återfanns frågeserien om demokratiförändringar. Syftet var att undersöka om, hur och i vilken utsträckning demokratifrågorna skilde ut sig från sakfrågor som rör andra politikområden, såsom vänster-högerrelaterade frågor, miljöfrågor, jämställdhetsfrågor, flyktingfrågor, utrikespolitiska frågor och så vidare.

I den inledande faktoranalysen begränsades lösningen så småningom till tre faktorer. Den först erhållna och i särklass starkaste

faktorn var uppbyggd kring traditionella vänster-högerfrågor om privatisering, löneskillnader, skatter och arbetsmarknad (17 procent förklarad varians). Till den första faktorn fördes också utrikespolitiska frågor om t.ex. NATO-medlemskap. Demokratiförslagen om att anordna fler folkomröstningar och sänka fyraprocentspärren och rösträttsåldern hade starkast korrelationer med den andra faktorn (9 procent förklarad varians) och hit fördes också frågor om sex timmars arbetsdag, kärnkraftsavveckling och miljövänligt samhälle. I den tredje faktorn återfanns demokratiförslagen om att minska antalet riksdagsledamöter, minska löner och ersättningar till heltidspolitiker, kräva redovisning av kampanjbidrag, överlåta beslut till experter och begränsa riksdagsledamöternas mandatperioder till åtta år (7 procent förklarad varians). Hit fördes också förslaget att ta emot färre flyktingar.⁷

Resultaten visar att medborgarnas åsikter i demokratifrågor inte utan vidare kan inordnas i den traditionella vänster-högerdimensionen. Svarsmönstren föreslår snarare att variationen i demokratiåsikterna faktiskt är möjliga att föra tillbaka till en eller två bakomliggande ideologiska dimensioner. Demokratiförslagen om ökad direktdemokrati och rösträttsutvidgning samvarierar med ett antal 'nyare' vänsterförslag såsom sextimmars arbetsdag, miljövänligt samhälle och kärnkraftsavveckling. Andra demokratiförslag som rör politikernas förmåner förs till någon form av missnöjesdimension tillsammans med sakfrågor om utträde ur EU och ta emot färre flyktingar. Preliminärt tycks det alltså finnas både en ideologisk komponent och en missnöjeskomponent i väljarnas åsikter om demokratins framtida utformning.

I nästa steg genomfördes ytterligare en faktoranalys med de åtta demokratiförslag där det förekom tillräcklig variation i medborgarnas åsikter och där vi på förhand hade vissa förväntningar på resultaten, nämligen att åsikterna skulle vara möjliga att föra tillbaka till

⁷ Förslagen om att förbjuda publicering av opinionsresultat under veckan före valen och att införa skilda valdagar kunde inte föras till någon av faktorerna. De variablerna hade så låga kommunalitetensvärden att jag utelutit dem i de följande faktoranalyserna.

en enda underliggande demokratiideologisk dimension. Men så är inte fallet.

Den mest aptitliga faktorlösningen består av tre faktorer som tillsammans förklarar drygt 60 procent av variationen i materialet (se tabell 9). Den första faktorn beskriver variationen i svenska folkets åsikter om **direktdemokrati** och handlar om folkomröstningar och medborgarremisser (F1). Den andra faktorn beskriver variationen i medborgarnas åsikter om vad man skulle kunna kalla en **effektiv elitdemokrati** och samvarierar starkast med åsikter om att minska antalet riksdagsledamöter och överlåta beslut till experter (F2). Den tredje faktorn beskriver variationen i medborgarnas åsikter om att **öka folkopinionens inflytande** och berör förslagen om att sänka fyraprocentspärren och rösträttsåldern (F3).

Tabell 9. Resultat från faktoranalys av åsikter om olika demokrati-förslag, 1998 (Pearsons r, kommunaliteter, andel förklarad varians)

förslag	faktorer			kommu- nalitet
	F1	F2	F3	
direktdemokrati				
genomföra fler kommunala folkomröstningar	.90	-.01	.09	.63
genomföra fler nationella folkomröstningar	.90	.01	.07	.47
ge alla medborgare möjlighet att skrift. reagera på politikernas förslag	.55	.17	.26	.51
effektiv elitdemokrati				
minska antalet riksdagsledamöter	-.04	.79	.02	.60
alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter	.01	.68	.24	.40
begränsa riksdagsledamöternas mandatperioder till maximalt åtta år	.18	.64	-.18	.63
öka folkopinionens inflytande				
sänka rösträttsåldern till 16 år	.10	-.15	.77	.83
sänka fyraprocentspärren till riksdagen	.21	.23	.71	.81
andel förklarad varians	25	20	16	

Kommentar: Resultaten är hämtade från en principalkomponentanalys av korrelationer mellan åsikterna om de olika demokrati-förslagen. Lösningen har begränsats till tre faktorer (enligt det så kallade armbågsriteriet). Roteringsmetoden är orthomax, vilket innebär att framtagningen av faktorerna har skett utan krav på nollkorrelation mellan de tre faktorerna. Korrelationskoefficienterna (faktorladdningarna) anger korrelationen mellan faktorerna och de olika frågorna. Faktorladdningar större än .50 har försetts med ram. Kommunaliteterna kan variera mellan 0 och 1 och visar hur stor andel av variationen i respektive förslag som kan förklaras av de tre faktorerna tillsammans.

Även om åsiktsmönstren är mycket otydliga kan vi genom faktoranalysen ändå urskilja tre olika teman eller aspekter av medborgarnas demokratiopinioner. Men hur stor del av variationerna i medborgarnas åsikter om demokratiförändringsförslagen kan föras tillbaka till ideologiska meningsskiljaktigheter och hur mycket av variationen är ett resultat av allmänt missnöje?

Den ideologiska komponenten av väljarnas demokratiåsikter kan undersökas genom att studera hur de olika partiernas sympatisörer positionerar sig längs de tre demokratidimensioner som vi erhållit genom faktoranalysen (se figur 2). Här bekräftas de små åsiktsskillnader mellan partiernas sympatisörer som vi har kunnat konstatera i tidigare analyser.

När det gäller den direkta *deltagardemokratin* är det miljöpartiets, vänsterpartiets och centerpartiets sympatisörer som är avgjort mer positiva än andra partiers sympatisörer. Moderaternas och kristdemokraternas sympatisörer är de varmaste anhängarna av vad jag valt att kalla effektiv elitdemokrati. När det gäller åsikter om att *öka folkopinionens inflytande* – rösträttsutvidgning och sänkt fyraprocentsspärr – är miljöpartiets sympatisörer de mest positiva.

Figur 2. Partisympatisörernas genomsnittliga positioner längs tre demokratiideologiska dimensioner (medeltal)

Kommentar: De tre demokratiideologidimensionerna är hämtade från den faktoranalys som rapporterades i tabell 9. Dimensionerna har normerats så att de har medelvärdet 0 och standardavvikelse 1. Skalorna mäts i standardavvikelseenheter och ger således en uppfattning om hur stora skillnaderna mellan olika grupper av partisympatisörer egentligen är.

Än en gång bör framhållas att partiernas sympatisörer inte skiljer sig särskilt mycket åt när det gäller åsikter om demokratifrågor. Den diskriminerande kraften hos de tre erhållna dimensionerna är blygsam ($\eta^2 F1 = .24$; $\eta^2 F2 = .19$; $\eta^2 F3 = .14$). Även om det finns återkommande tendenser i materialet visar en serie envägs variansanalyser att det är få grupper av partisympatisörer som skiljer sig signifikant åt längs de tre demokratidimensionerna.

Resultaten från de föregående analyserna betyder att det *inte* finns *en* stark demokratiideologisk dimension som formar medborgarnas åsikter om olika förändringsförslag. En misstanke som vi burit med oss ända sedan inledningen av rapporten är att det snarare finns en tydlig skiljelinje mellan nöjda och missnöjda personer eller mellan förändringsbenägna och mer försiktiga medborgare. Idén är ju inte så konstig egentligen: nöjda personer är inte

lika angelägna om att det behöver genomföras en massa förändringar som missnöjda personer.

Men finns det en tydlig missnöjeskomponent i svenska folkets åsikter om förändringar av demokratin? I 1998 års SOM-undersökning fick svarspersonerna tala om hur nöjda de känner sig med hur demokratin i Sverige fungerar. Vi har möjlighet att undersöka om nöjda personer är mindre positiva till demokratiförändringar än vad missnöjda personer är (se tabell 10).

Tabell 10. Andel positiva till förslag om förändringar av demokratin bland personer som är olika nöjda med demokratin, 1998 (procent, tau-c)

förändringsförslag	nöjd med demokratin i Sverige				tau-c
	++	+	-	--	
minska antalet riksdagsledamöter	22	33	55	67	+0.25
minska löner och ersättningar till heltidspolitiker	41	57	77	81	+0.22
ge alla medborgare möjlighet att skriftligen reagera på politikernas förslag innan beslut fattas (s k medborgarremiss)	40	39	52	74	+0.16
begränsa riksdagsledamöternas mandatperiod till maximalt åtta år	45	55	64	76	+0.13
alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter	45	49	56	69	+0.10
genomföra fler nationella folkomröstningar	34	35	42	60	+0.10
genomföra fler kommunala folkomröstningar	42	36	44	60	+0.09
kräva att partier och kandidater redovisar varifrån de erhåller kampanjbidrag	63	66	73	84	+0.09
sänka fyraprocentsspärren till riksdagen	8	8	16	20	+0.08
anordna kommun- och riksdagsval vid olika tidpunkter	31	25	32	35	+0.06
införa könskvotering till styrelser och nämnder	19	17	23	26	+0.06
sänka rösträttsåldern till 16 år	8	9	9	12	+0.01*
förbjuda publicerandet av opinionsundersökningar under veckan före valet	44	40	40	41	-0.01*

Kommentar: Resultaten bygger på omkring 1 650 svarspersoner. Frågan om demokrati lyder: "På det hela taget, hur nöjd är Du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?". Svarsalternativen var "mycket nöjd", "ganska nöjd", "inte särskilt nöjd" och "inte alls nöjd". Som positiva räknas de som svarat "mycket bra förslag" eller "ganska bra förslag" om de olika förslagen. Tau-c är ett sambandsmått för ordinalskalevariabler och kan variera mellan -1 och +1. Värden nära noll betyder avsaknad av samband. *-markering betyder att sambandet mellan graden av nöjdhet och åsikt om demokratiförändringar inte är statistiskt signifikant skild från noll (95 procents signifikansnivå).

Det finns en tydlig skiljelinje när det gäller inställningen till olika förändringsförslag mellan personer som uttrycker allmänt missnöje med demokratin och de som är nöjda (se tabell 10). Missnöjda

medborgare tycker att alla förslag till förändringar är bra oavsett om de leder till större folkligt deltagande eller ett mer elitdemokratiskt system. Personer som uttrycker större tillfredsställelse med demokratin i Sverige tycker generellt sett sämre om de olika förändringarna. När det gäller exempelvis frågan om att minska antalet riksdagsledamöter är 22 procent av de nöjda medborgarna positiva till förslaget. Motsvarande andel bland de medborgare som är missnöjda med hur demokratin i Sverige fungerar är 67 procent.

En iakttagelse som stöder att det finns en missnöjeskomponent i medborgarnas demokratiåsikter är att sambandet mellan demokratimissnöje och åsikter om förändringar i demokratin är starkast för frågorna om att minska löner och ersättningar för politiker, minska antalet riksdagsledamöter och att begränsa ledamöternas tid i riksdagen. För förslag om att skilja valdagarna åt, sänka rösträtten och förbjuda publicerande av opinionsundersökningar är sambandet nästan obefintligt. Medborgaropinionen om de olika förslagen liknar mer primitiva utslag av missnöje än informerade åsiktsyttringar om de olika förslagen.

Medborgarnas allmänna missnöje med demokratin är av allt att döma ett resultat av det låga förtroendet för politiker och politiska institutioner. En undersökning av sambandet mellan medborgarnas politikermisstro och demokratiopinioner ger ytterligare stöd för att en missnöjes och misstroendeeffekt existerar (se tabell 11).

Tabell 11. Andel positiva till förslag om förändringar av demokratin bland personer med olika grad av förtroende för politiker, 1998 (procent, tau-c)

förändringsförslag	förtroende för politiker			tau-c
	lågt	medel	høgt	
minska antalet riksdagsledamöter	59	43	27	-.21
minska löner och ersättningar till heltidspolitiker	82	68	47	-.20
ge alla medborgare möjlighet att skriftligen reagera på politikernas förslag innan beslut fattas (s.k. medborgarremiss)	62	46	34	-.16
alltid överlåta beslut i viktiga frågor till experter	61	55	42	-.13
begränsa riksdagsledamöternas mandatperiod till maximalt åtta år	66	60	50	-.10
genomföra fler nationella folkomröstningar	50	39	32	-.09
kräva att partier och kandidater redovisar varifrån de erhåller kampanjbidrag	78	69	63	-.07
sänka fyraprocentsspärren till riksdagen	16	11	8	-.07
anordna kommun- och riksdagsval vid olika tidpunkter	31	29	25	-.07
genomföra fler kommunala folkomröstningar	47	41	36	-.06
införa könskvotering till styrelser och nämnder	22	18	19	-.03*
sänka rösträttsåldern till 16 år	10	8	9	-.01*
förbjuda publicerandet av opinionsundersökningar under veckan före valet	39	41	40	-.01*

Kommentar: Resultaten är hämtade från 1998 års SOM-undersökning och bygger på omkring 1 700 enkätsvar. Frågan lyder: "Allmänt sett, hur stort förtroende har Du för svenska politiker?". Svarsalternativen som gavs var "mycket stort förtroende", "ganska stort förtroende", "ganska litet förtroende" och "mycket litet förtroende". I analysen har de båda förtroendefulla svaren slagits ihop eftersom det var så få personer som svarade att de hade mycket stort förtroende för svenska politiker. Tau-c är ett sambandsmått för ordinalskalevariabler och kan variera mellan -1 och +1. Värdet nära noll betyder avsaknad av samband. *-markering betyder att sambandet mellan graden av nöjdhet och åsikt om demokratiförändringar inte är statistiskt signifikant skild från noll (95 procent signifikansnivå).

Personer med lågt förtroende för politiker är genomgående mer positiva till förslag till förändringar av den svenska demokratin än personer som har förtroende för politiker. Det negativa sambandet mellan politikerförtroende och generell förändringsbenägenhet är som starkast för de frågor där 'riksdagsledamöter' och 'heltidspolitiker' fungerar som stimuli. Bland de mest misstroende medborgarna är det till exempel hela 82 procent som ställer sig positiva till förslaget att minska löner och ersättningar till heltidspolitiker.

Frågan som inställer sig är om de missnöjda och misstroende medborgarna skulle bli mindre missnöjda och misstroende om flera

av förändringarna av demokratin verkligen genomfördes. Med ledning av svarsmönstren är det knappast sannolikt. Missnöjet och misstron har visat sig vara en generell förklaring till medborgarnas allmänna förändringsbenägenhet. Oavsett vad demokratiförslagen handlar om är misstroende medborgare mer positivt inställda än icke misstroende. Det är därför sannolikt att denna generella missnöjeseffekt skulle kvarstå även om antalet riksdagsledamöter halverades, fler beslut i viktiga frågor överläts till experter eller om det anordnades fler folkomröstningar.

4 Avslutande diskussion

De flesta av demokratiförslagen åtnjuter en övervikt av positiva attityder bland svenska folket. Förslag som leder till *mindre* direkt folkligt inflytande över politiken – expertöverlåtelse och minskat antal riksdagsledamöter – är mer populära bland medborgarna än förslag som leder till *mer* direkt folkligt inflytande – såsom att anordna fler folkomröstningar och sänka rösträttsåldern till 16 år. När det gäller frågan om hur svenska folket själva vill att den framtida demokratin skall utformas blir slutsatsen således en smula överraskande. Att överlåta mer makt till experter och minska antalet riksdagsledamöter är mer populära åtgärder än att anordna folkomröstningar och införa medborgarremisser.

Medborgarnas åsikter om demokratiförändringar formar ingen stark sammanhållen åsiktsdimension. De otydliga svarsmönstren visar snarare att medborgaropinionen är mycket svagt utvecklad i frågor som rör demokratins spelregler. Några stora partiideologiska skillnader på medborgarnivån kan heller inte återfinnas. Demokratifrågorna befinner sig fortfarande i skuggan av många andra politiska sakfrågor och det verkar i nuläget finnas litet utrymme för en politisering och uppflyttning på den politiska dagordningen.

De ideologiska skillnader som ändå framträder ur materialet bär endast svaga spår av de ideologiska konflikter som rasade kring rösträttsutvidgning under den svenska demokratis förhistoria. Medborgare som själva betraktar sig som stående till vänster är till exempel mer positiva till fortsatt rösträttsutvidgning (16-årig röst-

rätt) och större inslag av direktdemokrati än vad medborgare som står till höger är.

Den rika förekomsten av idéer och förslag till förändringar av spelreglerna i den svenska demokratin på elitnivån tycks inte stå i proportion till kvalitén i medborgarnas responser – åtminstone inte om man önskar att medborgarna är kunniga om och delaktiga och engagerade i debatten om demokratins framtida utformning. Många medborgare är sannolikt mycket osäkra på vad de olika förändringsförslagen innebär. Ett allmänt missnöje med den svenska demokratin och bristande förtroende för politiker är styrande för många medborgares åsikter om demokratiförändringar. Populariteten för många av demokratiförslagen måste därför tillskrivas missnöjeskontot – missnöjda medborgare gillar demokratiförändringar oavsett vad de innebär och särskilt mycket om de innebär att gruppen politiker sätts åt.

Medborgarna och partieliten uppvisar hög åsiktsöverensstämmelse när det gäller de flesta demokratiförändringar. Det råder stor enighet om det förträffliga i förslaget att låta partier och kandidater redovisa varifrån de erhåller kampanjbidrag. På motsvarande sätt är partielit och medborgare eniga om att sänkt rösträttsålder till 16 år är ett mycket dåligt förslag. Medborgaropinionen befinner sig dock i otakt med den svenska riksdagen när det gäller förslaget att skilja valdagarna åt. Medan riksdagen rör sig mot enighet i frågan är medborgaropinionen fortfarande mycket splittrad.

Ämnet för denna publikation – medborgares demokratiideologier – kan förstås inte uttömmas i en rapport av det här slaget utan är snarare ett ämne för ett avhandlingsprojekt eller större forskningsprogram. Jag vill avsluta med att peka på behovet av mer forskning om hur medborgare hanterar och resonerar kring klassiska motsättningar i den moderna demokratin. Fortsatta studier bör grundas djupare i normativ demokratiteori. Fortsatta mätningar av svenska folkets demokratiopinioner bör kombineras med intervjustudier, fokusgrupper och medborgarpaneler.

Författarpresentation

Fil. dr Henrik Oscarsson är verksam som forskare och lärare vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han disputerade i maj 1998 med avhandlingen Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996. För närvarande bedriver han forskning om svensk militär underrättelse- och säkerhetstjänst under det kalla kriget inom ramen för HSFR:s forskningsprojekt om Övervaknings-sverige.

Referenser

- Esaiasson, Peter & Sören Holmberg. 1996. *Representation from Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth.
- Esaiasson, Peter. 1996. Vilka är dom? *I Västsvenska perspektiv. SOM-rapport 17*. red. Lennart Nilsson. Göteborgs universitet: SOM-institutet
- Gilljam, Mikael & Henrik Oscarsson. 1996. Västsvenskarna tycker om sina kommunpartier. *I Västsvenska perspektiv. SOM-rapport 17*. red. Lennart Nilsson. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. 1995. *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. red. 1996. *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts.
- Holmberg, Sören & Kent Asp. 1984. *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören. 1993. Kommunala väljare – finns dom? *I Västsvensk opinion. SOM-rapport 10*. red. Lennart Nilsson. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Johansson, Folke. 1987. Delad röstning. *I Folkstyrelsens villkor*. Betänkande av folkstyrelsekommittén. red. SOU 1987:6. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Johansson, Folke. 1996. Röstdelning – en kommunal fråga. *I Västsvenska perspektiv. SOM-rapport 17*. red. Lennart Nilsson. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson, Henrik. 1998. *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Schuman, Howard & Stanley Presser. 1996. *Questions and Answers in Attitude Surveys: Experiments on Question Form, Wording and Context*. Thousand Oaks: SAGE.
- SOU 1998:85. Att rösta med händerna. Om stormöten, folkomröstningar och direktdemokrati i Schweiz. Demokratiutredningens skrift nr 3. Stockholm: Fritzes.

SOU 1996:111. *Bevakad övergång. Åldersgränser för unga upp till 30 år. Rapport från åldersgränsutredningen.* Stockholm: Civildepartementet.

Särlvik, Bo. 1959. *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957.* Stockholm: SOU 1959:10.

Westerståhl, Jörgen. 1993. Person och parti. Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande Ökat personval., SOU 1993:63. Stockholm: Justitiedepartementet.

Demokratiutredningens skriftserie

Redaktör Erik Amnå

1. **Demokratins räckvidd.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:55)
2. **En god affär i Motala.** Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik (SOU 1998:63)
3. **Att rösta med händerna.** Om stormöten, folkomröstningar och direktdemokrati i Schweiz (SOU 1998:85)
4. **Gör barn till medborgare!** Om barn och demokrati under 1900-talet (SOU 1998:97)
5. **Det unga medborgarskapet.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:101)
6. **Lekmannastyre i experternas tid.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:102)
7. **Demokrati på europeisk nivå?** (SOU 1998:124)
8. **Läsarna och demokratin.** Ett brev till det läsande Sverige (SOU 1998:134)
9. **Lokala Demokratiexperiment.** Exempel och analyser (SOU 1998:155)
10. **På Marginalen.** En intervjubok från Socialtjänstutredningen (SOU 1998:161)
11. **Allas frihet.** Demokratin möter marknaden. Tre ronder (SOU 1998:164)

12. **EU – ett demokratiprojekt?** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:145)
13. **Invandrarskap och medborgarskap.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1999:8)
14. **Att slakta ett får i Guds namn.** Om religionsfrihet och demokrati (SOU 1999:9)
15. **Etik och demokratisk statskonst.** (SOU 1999:13)
16. **Elektronisk demokrati.** (SOU 1999:12)
17. **Den skyddade provinsen.** En essä om demokratins värde och värdighet (SOU 1999:22)
18. **Lobbning** (SOU 1998:146)
19. **Demokratin i den offentliga sektorns förändring.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1999:40)
20. **Bemäktiga individerna.** Om domstolarna, lagen och de individuella rättigheterna i Sverige (SOU 1998:103)
21. **Bör demokratin avnationaliseras?** (SOU 1999:11)
22. **Globaliseringen och demokratin.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1999:56)
23. **Löser juridiken demokratins problem?** (SOU 1999:58)
24. **Representativ demokrati.** (SOU 1999:64)
25. **Demokratin och det gemensamma bästa.** (SOU 1999:74)
26. **Demokratiopinioner** (SOU 1999:80)

SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie kan köpas från Fakta Info Direkt.

Beställningsadress: Fakta Info Direkt, Kundservice
Box 6430, 113 82 Stockholm
Tel: 08-587 671 00, Fax: 08-587 671 71
E-post: order@faktainfo.se

Omslag, foto: Chad Ehlers, Tiofoto
Grafisk formgivning: Susan Nilsson, Jupiter
Elanders Gotab, Stockholm 1999

ISBN 91-7610-874-0
ISSN 0375-250X

